पाई-1

७५

1

का.नै.
७।टी.
१

श्रीलक्ष्मीनृसिंहो विजयतेतराम् ॥ अथ इंदुदूती निराकरणेन भैम्याः स्वस्मिन्ननुरागं दृढं परीक्ष्य तुष्टेन नलेन भैमीमेवावलोकयदिति वक्तुं सप्तमसर्ग
मारभते ॥ अथेति ॥ अथ इंदुदूतीनिराकरणानंतरं यो मनोरथः प्रियायाः भैम्याः आसादने प्राप्तिविषये शीलनाद्धेतोः चेतेन विश्लेषण रूपादिपरिकल्प
नेविषये आदिशब्देन आलिंगनादिसंभोगविषये पूर्वं पल्लवितः पल्लवयुक्तो जातः भैमीकर्तृकप्राप्तो मिकर्तावा तस्या विशिष्टभावादिकं जानामीति
विरमुदितः पूर्वमासीत् मनोरथद्रुमः पत्याराज्ञानलेन राजपुत्र्याः विलोकनेनैव पूर्णः उद्गतफलितः इवाभ्यमानि समानितः प्राप्तिविनैव दर्शनमात्रे
णमानाप्यादिजन्ये मानेदम्प्राप्येतिभावः पल्लवितशब्देन मनोरथस्य वृक्षत्वं सूचितं अन्योन्यारोपितं पल्लवितं दृष्ट्वा संलेसंतुष्यति आसादनं शीलनादि
चेति एकवक्ताव: अन्यथा शीलशब्दस्य पूर्वनिपातात् १ प्रतीति तस्य दृशौ नेत्रे प्रथमं प्रतिप्रतीकं प्रत्यवयवं प्रियायां भैम्यां ममज्जतुः अनया रीत्या
सर्वेषामप्यवयवानामतिसौंदर्यं सूचितं प्रत्यवयवे सौंदर्यदर्शनाद्धानंदस्स्रावाप्तुपरंपराजातातयानलनयनाभ्यां किंमितितदानदृष्टा

अथ चिप्रसादनशीलनाद्यो मनोरथः पल्लवितश्चिरं यः विलोकनेनैव स राजपुत्र्याः पत्युर्बभूवः पूर्णः वदभ्यमानि १ प्रतिप्रतीकं प्रथमं
प्रियायामथान्तरानंदसुधासमुद्रे ततः प्रमोदाम्बुपरंपराणां ममज्जतुस्तस्य दृशौ नृपस्य २ अस्या हृदयस्यान्वभवत्प्रमोदं रोमाश्रएवाग्रनिरो
हितेस्याः यथोचितीस्यंतदशेषदृष्टावप्यस्पराद्धेतमुदंनपाभ्यो ३ ॥

स्पष्टे: समुदस्य वादे च तिमज्जनमुचितं २ नेत्र प्रमोदमुक्त्वा
मनः प्रमोदमाह ॥ अस्येति ॥ असौ नलः अस्याः भैम्या रोमगोप्यस्य एवाग्रे प्रथमनिरोहिते सति न विद्यते हृदयं यस्य तद्धृदयं तत्क्षणः अहृदयं अस्या
हृदयं तस्य ह्यसेकासे दृष्टिः तस्य प्रमोदमानंदमन्वभवत् अनुबभूव अथानंतरं हृदयमनेनप्रकारेण तस्या भैम्या अशेषासकलायाः दृष्टेर्दर्शने
तस्यां सत्यां अशेषभैमीदर्शने सति यथायाहृदयो आचितोभावति तथा द्वैतं हृदयो भावो चिता च्छिते च द्वैतं तन्नविद्यते यस्यासौ द्वैतः स्मरश्च साव
द्वैतश्च स्मरस्य द्वैतराहित्यं वा तस्य मुदं हर्षमन्वभवत् मदने कामजनितमानंदमनुबभूवेत्यर्थः यस्यातिरूढे रोमाग्रस्येव निरीक्षणेन एव अस्या
द्वैतानंदो भवति तस्य रमणीय सकलावयवदर्शने अद्वैतानंदादधिको मदनाद्वैतानंदः एव भवितुं समुचित इत्यर्थः सर्वावयवदर्शने
मदनानंदे अमज्जादितिभावः तेषांरोमाणांमध्ये एषदृष्टो सत्यामितिवा द्वैतं प्रज्ञादित्वात्स्वार्थे अण् ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सप्त
१

का॰ नै॰ ७ टी॰ २

नचिरकालं स्थिरा निश्चला स्या सव्यक्षस्य अन्यापि चक्रमणं प्राप्य पतंती पती हृस्तेन स्तंभं गाढमालिंगय चिरं स्थिरा भवतीति नितंबं विलोकयादरेण लक्ष्य
पश्यति स्मेति भावः ७ ॥ वासस इति सा नलदृष्टिः स्त्रीवकारणात् तस्य दृशोः मैत्र्या श्रवणयोः पपात प्रणाममंत्रकार इति किं दे मेमि वासः व सर्वं उत्त
मपदं दुकूलविशेषः परं केवलं नेत्रं अथ च नेत्रशब्दवाच्यं अदेनेत्रं वद्धिम् अपितु अदृष्टमपि नेत्रं नेत्रशब्दवाच्यं यस्माद्भवामि तत्र स्याउभयो र
पि नेत्रशब्दवाच्यत्वलक्षणात् कारणात् हृमेमित्वं नेत्रेण वसनेन वसनं यथा विप्रयोजनं उरोवक्षः नितंबः जघनयुग्मस्वाङ्गागः ऊरु चरणे तेषां समाहारः
उरोनितंबोरु तस्य आलिंगनमेव विभ्रयाप्य चक्रवर्तिनं स्वप्रसादं च दुकूलतद्वालिंगनार्थं च ममोपरि प्रसन्ना भवेति अन्योपि स्वसमानस्य वेस्यावित्रजादेः स
काशात् उत्तमपदं प्राप्य हृष्टास्य स्यापि तल्लाभार्थं राज्ञः स्मरणयोः पतति मस्तकं स्पष्टे तद्देयमिति भावः यत्तेच उरोनितंबोरु विलोकनतत्परणावयिवि
लोकयति स्मेति भावः नेत्रत्वविगुणोवस्त्रे लक्ष्मलेविलोचनेइतिविश्वः प्राणं गतान्टक वङ्गादेन वृंसकत्वं च ८ हृश्रोरिति अथ समाहो ग॰ मदे

वासः परं नेत्रमहं न नेत्रं किमुत्तमालिंगयतन्नापापि उरोनितंबोरुकृतप्रसादमितीव सा नत्यदृशोः पपात ८ हृशोर्येषा कामसमयोपहृ
त्य सप्रेयसी सालिकुलेचतस्याः इदं प्रमोदाद्भुतसंभ्रमेन मही महेंद्रो मनसा जगाद ९ पदे विधातुर्यदि मन्मथो वाम माभिषिच्येत मनोरथो वा
तदा घटेतापि न वा लदेतल्यनिप्रभी काद्भुतरूपशिल्पं १० ॥

२ द्रो महीमहेन्द्रो नलः प्रमोदेन मेमो विलोकने नाचंदः सौंदर्यदर्शनाद्भुतमाश्चर्यं च ताभ्यां संभ्रमेतेन संभ्रमेण मनसा इदं वक्ष्यमाणं जगाद वि
लयन् मनसैव तामवर्णयदित्यर्थः किं कृत्वा प्रेयसी मे प्रीत्या आलिङ्गनं सखीसमूहं च दृशोर्नयनयोः यथाकामं यथाभिलाषमनति
क्रम्य नयनाभ्यां सेवोपहृत्य उपायनीकृत्य ९ तदेवाह पद इति यदि जगन्निवासे मीणाशीलस्य विधातुर्ब्रह्मणः पदे धिकारे मन्मथो वाम
मनोरथो वा अभिषिच्येत तदा तदनिर्वचनीयं एतत् दृश्यमानम तस्या वा प्रतिमतीकं प्रत्यवयवं प्रति सुंदरत्वात् अद्भुतं आश्चर्यकारि रूपं
लावण्यं तस्य वा शिल्पं निर्माणं घटेत न वा घटेत ब्रह्मणाप्येतन्मत्यवयवं सौंदर्यं कर्तुं न शक्यत इत्यर्थः इदं हृत् सौंदर्यं कदापि कुत्रापि न राम
दृष्टमिति भावः १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ २
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वेलामिति नलस्य दृशौ दृष्टी तस्या मुखेंदोरालोकोऽपि लोकनं तल्लक्षणेन पीयूषरसेनामृतरसेन विलोकनलक्षणं यदमृतं तस्मिन्वा रसेन त
द्विषयिण्या प्रीत्या कृत्वा पृथुं महतीं वेलां हृत्वा समयमर्यादां अतिक्रम्य नलस्य रागांबुनिधौ अनुरागसमुद्रे विवृद्धे वृद्धिं गते सति तुंगावुच्चौ कुचौ आ
प्लवतः स्म इत्यस्मरमयम विचार्य मुखचंद्रावलोकनविवृद्धेनानुरागेण त्वरितं कृत्वा तुंगौ कुचौ नलोऽवलोकयति स्मेति भावः चंद्रस्य प्रकाशलक्षणेना
मृतरसेन महतीं मर्यादामतिक्रम्य समुद्रे वृद्धिं गते सत्याप्लावनमात्रद्योऽपि तुंगस्थानमाश्रयति इत्युचितं किंचित्पाठः ४ मग्नेति अस्य नल
स्य दृष्टिः कृशीयः अतिशयेन कृशं तस्याः प्रेम्णाः मध्यं चिरेण चिरकालेनामुंचता त्यजता मध्ये विलंबेन तत्याज इत्यर्थः अत्राप्युत्प्रेक्षते स्खल
नात्पतनाद्भिया भयेन नलस्य किं अतिकृशमेतन्मध्ये चलत्या मिति पतिष्यामीति भिया किंचिद्विलंबेनात्यजत किंभूता दृष्टिः तन्मुखेंदोः सुधा
यां मग्ना किंमुखेंदावेव विलंबिता तथानंतरं तस्याः स्तनतटे मरणलक्षणे विदुर्लभावकाशे तत्कुचयोरंतर्मध्ये लग्ना सेवकासती निर्गंतुमश

वेलामतिक्रम्य पृथुं मुखेंदोरालोकपीयूषरसेन तस्याः नलस्य रागांबुनिधौ विवृद्धे तुंगौ कुचावाप्लवतः स्म दृष्टी ४ मग्ना सुधायां कि
मु तन्मुखेंदौ लग्ना स्थिता तत्कुचयोः किमंतः चिरेण तन्मध्यममुंचता स्य दृष्टी कृशीयः स्खलनाद्भिया नु ५ प्रियांगपांथो कुचयो
र्नितंबात्स्तनत्यलोला नलदृग्भ्रमंती चमौ तमां तन्मृगनाभिलेपनमः समासादितदिग्भ्रमेव ६ विभ्रम्य तच्चारुनितंबचक्रे दृक्तस्य
दृक्तस्य खेलुस्खलंती स्थिरा चिरात्तस्य तदूरुरंभास्तंभावुपाश्लिष्य करेण गाढं ७ ॥ मत्वा तिष्ठता विलंबिता पर्वेयदंगं विलोकितं
तदंगे सुंदरत्वात्पारित्यक्तुं न शक्ता किं तु पुनः पुनः तदेवावलोकयति स्मेति भावः कृशीयसः सकाशात्स्खलनं कृशीयः स्खलनं इति वा ५
प्रियेति नलदृक् एवंभूता सती चमौ तमां अतिशयेन शुशुभे किंभूता प्रियायाः प्रेम्णाः अंगान्येवांगपांथी नितंबपथिकी अत एव लोला चंचला
अथ च सस्पृहा सती नितंबात्स्तनितंबकुचयोर्भ्रमंती संचरंती उभे च ते किंभूते वतयोः मृगनाभिलेपः कस्तूरिकालेपः लक्षणं तमः
अंधकारस्तेन हेतुना समासादितः प्राप्तः दिग्भ्रमो दिग्मोहो यया एवंभूतेव अन्योऽपि पांथस्तमसा प्राप्तदिग्मोहो भ्रमन्नितस्ततः सस्पृहो भवन्
स्थानं प्राप्नोति सर्वावयवावलोकनतत्परापि कुचावेवावलोकयति स्म कुचौ त्यक्तुं न शशाकेत्यर्थः लोलश्चलसतृष्णारित्यमरः नितंबं याति
गच्छतीति पांथः पथो णनित्यमिति णः नलस्य परत्र भोनमा किमेतिङ्व्याये स्यादिनाम् ६ विभ्रम्येति तस्याश्चारुणि सुंदरे नितंबरूपे चक्रे विभ्रम्य परि
भ्रम्य स्खलंती खेलुपतंती चैतत्स्य दृक्तस्य दृक्नलस्य दृष्टिः तदूरुलक्षणौ रंभास्तंभौ करे णालंबनेन कृत्वा गाढं विश्रम्य आश्लिष्यालिंग्य चिरा

ना

का.नै. भैमीजंघयोर्यथाजंघाफलरसञातानघाः जंघालजातपंकसमुद्भात् किंनाकथिंश्यात्कृष्णपि नृततत एवाकृष्यायत यस्मात् हर्षिदेवि मनुजभाहारी विद्यानुलप्य
७।टी. रकसंतोसिस्त्रुतुल्यकोतिः जंघनयाजंबालजालंजंघनदंसुवर्णो तत्स्नान्यस्सुवर्णोपेतयाऽस्यकमंर्तितिकृत्वातेनलएकस्मात्कृष्टादेवहविद्यानुलपवर्ण
२ त्वंघटेलेनान्यपेत्यर्थः हारिद्रंसुवर्णोपेतयाऽपि शब्दोहेत्वंतरंसमुच्चिनोतितियद्यपिअक्षत्रास्यामेषामंगस्यसंगविहंपरस्परंसंधिलं
छन्नंदलुरतालक्षणयासंधिस्थूलतातिमात्रालतान्नौ नीयतेनतकीर्ते यजंबालजालताकृष्णलेतस्योत्साचप्रदेशोप्रपंकस्यलग्नत्वा
त्किंस्यूलतानलत्स्यनेमेस्यामपितथ्यायलस्ततोपीयंजांघनदंपंकातारूरेत्यनुमीयते अवयवसंधिपर्वकेकूर्परादिमेमांसलत्वलमुवर्ण
गोरीचेयमितिभावः कूर्परादेर्लक्ष्मत्वेनसामुद्रिकलक्षणवत्त्वेसविदितं यदिति अथयत्रापिसंवध्यतेपर्वोर्ध्वेहारिद्रपदेनयोजनाउक्ता एर्यथा
स्मितं मध्यस्यस्तनमोश्वगस्यगमसंगाभावोजातव्यःनोचेन्मध्यस्यपरमाणुरूपत्वात्स्तनयोश्चासंगमसंभाभावोउक्तत्वात्जंघनदंजंघा

सत्येव साम्ये सदृशापि दृशोधाकृणांतरेणोत्कर्षपदंगैः अस्यास्तनस्तनुल
नापिनामवस्तुत्वमीमामुपमायमानः १४॥ लपण्णोत्वेनैतेमुद्रिताः स्तुतित्यादिज्ञातव्यं १३॥ सत्यवेति यदंगैः

३ भैम्याः अंगैर्मुखाद्यवयवैरर्थांत्गुणांतरेणकृत्वादिनागुणेनचंद्रादिनासमंसाम्येसत्येवसदृशात्कविसमयमुखादेःसदृशत्वेनोपमानत्वे
नाभिमताचंद्रादेरपरस्यकलांहेसुनःसकाशाद्गुणांतरेणकेनविद्गुणांतरेणाधिक्यगुणेनहत्वायद्यस्माउत्कर्षेउत्कर्षेर्जातंततस्तस्माद्धार
स्यांगैःकृत्वास्तह्रशस्यचंद्रादेर्वस्तुनापिसमीकरणमपिनःसदृशाम्यंवायुानामकृविस्मययसर्वत्रोपमानस्यआधिक्यमुपमेयस्यचन्यू
नत्वंप्रसिद्धंलधायाअन्यरमणीयमुखाद्यपेक्षयाचंद्रादेराधिक्यामुपमानत्वमुखादेश्चन्यूनत्वाउपमेयत्वंघटतेयस्यास्तुमुखाद्यपिवर्तन
त्वेनचंद्रेणसमानंतथाचंद्रापेक्षयाऽधिकाऽमलयुक्तत्वेनाधिकगौरत्वेनकलंकाभावेनचचंद्रान्दधिकंनेत्रेअप्याकारेणनीलिमा
चयद्यपिनीलोत्पलदलेनसमानेतथापिनीलोत्पलदलनलस्यकटाक्षविक्षेपादिरहितत्वेननीलोत्पलदलापेक्षयाऽधिकेएवमोष्ठादे
रपिकेनचिद्गुणेनसाम्येसत्येवगुणांतरेणवंधकाद्यपेक्षयाधिकंदृश्यतेयाचचंद्रापेक्षयाधिकानेनतदीयवदनाद्यंगानामुपमानत्वं राम
चंद्रादेस्तेनदीयवदनाद्यपेक्षयान्यूनत्वेनोपमेयत्वमितिचंद्रोभैमीवदनसदृशोनीलोत्पलदलेचभैमीनयनसदृशमितिएवंसदृशस्यचंद्र २

तरंगिणीति घनेन निविडेन यौवनेन यस्यां भ्रमीलक्षणायां तरंगिण्यां लावण्यपूरोऽजनि जनितः तस्याः उच्चौ स्तनौ यस्यां तस्याः भावः उच्चकुचत्वम् अ
तिशयेन शृंगारलक्षणस्य रसस्य तरंगाः उद्रेकः स्तनरूपी अथ च नद्याः एवं भूतत्वात् भीमनाम्नो भ्रमिमतो भ्रमिपतेः मकरादेः समुद्रात् उत्पन्ना इति जन्माभिप्रा
यार्थः कर्मप्रथमं समुद्रजसौन्दर्यात् शृंगाररूपजालान्तर्गतं निविडयौवनेन सौन्दर्याधिकाजनेनातः उच्चकुचत्वजननात् अपूर्वोपदया शृंगाररसस्या
धिकाच्छृंगाररसस्य मूर्तिमती येन दीति मन्ये इति भावः अथ च रसस्योदकस्य नदीपर्वता इत्यघनेन तस्याः उच्चैः स्तननतापशान्त्या यमानेन तातिसरं
गर्जता घनेन मेघेन पूर्वं जेन प्रवाहेण जलोद्रेको जन्यते तथा निर्वचनीयप्रकाराः उच्चैः स्तननतानया कृत्वा घनेन नतिरंतरं लेख्यपर्यायेन विशेषणं
वा पूरो जलप्रवाहः स्यादिति विशेषः रसस्वादे जले वीर्ये शृंगारादौ विषे द्रवे बाले रागे देहधातौ तिक्तादौ पारदे पि च इति हेमचन्द्रः भ्रमिभृतः भ्रुवः
प्रभवेऽत्यपाटवत्वं प्रसृता अकर्मकत्वमविवक्षितं ११ अस्यामिति अंगमंगमतिप्रत्यंगं प्रत्यवयवं प्रबंधः स्वस्य दलावण्यस्य संगः संबंधः तेन रचिता त

तरंगिणि भ्रमिभृतः प्रसृता जाना मि शृंगाररसस्य सेयम् लावण्यपूरोऽजनि यौवनेन यस्यां तथोच्चैः स्तननतायनेन ११ यस्यां प्रत्यङ्गं विधा
न विधानं किं धीतया पासनवासवासकामः प्रत्यंगसंगस्फुटलब्धभूमा लावण्यसीमा यदि सामुपास्ते १२ जंबालजालात्किम कर्दिजेन तथा
न स्मारिं द्रविभप्रभेयं अपांगगप्रम्नस्यनसंधिचित्तस्नुचीयते लुरलाप्य दत्र १३॥

स्फुटं यथा लब्धोभूमा प्राचुर्यं यया एवं भूता लावण्यसीमा सौं
दर्यपरमकाष्ठा यदि यस्मादिमां भैमीमुपास्ते सेवते तस्मात्कारणात् वात्याप्तत्वया नवांच तनोनां सकामः ते देवा च धाम मध्यस्ताव पूर्वं स्य शारीरस
मरूस्य विधाने निर्माणे तस्य विधाता कामस्य रचनाकौशलम् स्यां भैम्यामेव किं धीतयोमा सप्रकाशया मासमनत्वन्यस्यामिति यथा न किंचित्तके
वाल्योपेत्त्वयात्तस्मीमन्यधिकसौन्दर्यं भवति सकलोपययवस्याकल्पेन सौंदर्यसीमा भैम्यामेव विधात्रेनान्यस्यामिति भावः प्रत्यंगसंगमवयव संघे
प्रतीति वा अस्यामित्यनेन भैम्यां वेदुष्यं सच्यते विधा प्रकाशनं हि विकृतसमीपे एव भवति समदन्तो स्यां भैम्यामेव विधानं हि विकृतसमीपएवभव
ति समदनो स्यान वा मपूर्वाकायव्यहृनिर्माणविधायो तया मासरिव्यस्मात् सौंदर्यस्य परमा काष्ठासकामः प्रत्यंग विद्यमानत्वेन प्राप्तो भूमा बाहुल्येन नै
वंविधः सन्निमां भैमी सेवते प्रत्यवयवे सा कल्पेन मदनस्य विद्यमानत्वात् मदनेन स्वीयैव कुचरूपत्वं प्रकटीकृतमित्यर्थः अथवा लोकेनेति तदीयेक
वाचयवदर्शने सकलस्य साकल्पेन मदनस्य विद्यमाने प्रादुर्भावो भवतीति भावः लब्धभूमेत्यादि पदं मदन इति निषेधात् इति भावः १२ जंबालेति इयं

का॰नै॰ ७।टी। ध

दधिकस्यात्कस्यैतदेयांजस्योपमायायाम्प्रेनउपमानाकविःन्युवेस्योपितेभ्यश्चंद्राद्वित्यःएवमतिशंसाहस्त्यंशानादास्यतिभैमीमुखे
मरहास्यंद्वार्धिरितिवर्ण्यमानास्तदुपमेयताप्रतिष्ठामापन्नाअधिकोनिमैष्यंगानिअस्माकमुपमानमलानिइतिवयंधन्याइतिउत्तमोऽस्माकं
प्रतियोगीतिआनंदेननृत्यंतीतिभावः भैमीमुखंकिंवदितिहहेचंद्रस्यन्त्वनत्वेपान्यस्योपमयोपमानोस्याभावाद्वेद्वस्त्येववृत्त्यस्यात्
एवंनयनाद्यवयवपिकृत्स्नंस्नाम्नाज्याहांभ्योअणुःइएलुऊँतिगाइयोगातिस्थातिसिचोलुकद्दातेतिलुटि २६॥ नेति दृशवोयंभैमीदृशौव
मोहिकामस्त्रविकारकारिणी अथचमछकारणीति लसाख्यसाम्यनोभियाःप्रोवैःसकलैरपिदेवैरपिइयंनास्पर्शिनस्प्रष्टेतिमयोऽहंशंकेपा
दर्शनमात्रेणमकीजनयतिदर्शनायेसत्यांतिलकंटनस्पर्शोनकिंकरिष्यतीतिगर्वादेवैनस्पृष्टेत्यर्थःसन्येअहंमन्यतिभावःअप्येवेरितिपाठेदपि
पाठ्येवोध्यातार्थोऽज्ञः अन्यथाकियद्भिःस्पृष्टेतिविरुद्धप्रतीतिप्रसंगात्यस्मादियंदेवैर्नस्पृष्टातस्माद्न्येभ्यभैमीअतिरिक्तस्थानेभ्रुतेरा

नास्पृष्टविविदिशापिविमोहितेयंदेवैरपीवैःस्वमियतिमन्ये अन्येभुलेनाकुलितेस्तदृशां वसत्यसापत्नसुखोगुरोघः २७ श्रीमिकिमियां
मेहिणवैवदेहान्मवारिदुर्गान्तुवराटिकस्य नकंटकैराचरणाच्चकांतिर्लोभंततःकांचनकेतकस्य २८ ॥

4

कुलितोरुरोणघःशीलसौंदर्यादिःनविद्यतेसपत्न्याःशत्रुर्यस्यतस्यभावोसापत्न्यंतेनसुखोसन्नयुक्तेभ्यांभैम्यांवसतिअन्यत्रवैरिभिःसहवसतो
मरहत्त्वंअस्यांतुनज्ञायांसुखेनवसतीत्यर्थः अन्यत्रतुगुणादोषाःसंवलितानःसंतिअस्यांतुदोषानसंत्येवेतिगुणानांनिस्सपत्न्येन
स्थितिःअतोतिसवाधस्यानस्तकान्तिवाधेस्यानेवसतिति २७ श्रीमीति प्रियांगेभैम्याययैवैर्वराटिकस्यपद्मकोशस्यश्रीःशोभालब्धाय
तायेववैआफिअलाजियतोरूहात्स्त्रियन्त्ववरिलानवारिदुर्गाकृतोःअसाध्यंजलदुर्गमाश्रितेतिधहोनुमशकोतिवुद्यासकेतिनमेलब्ध
किंतुरुद्धत्वात्अथवाअराणिदलानिभयस्यपतदारिकमलंलभ्यलणदुर्गान्तमध्यवर्त्तिनाउक्तातेनैवानेवअथचनकंटकैरितिनप्रभव रू
न्नसंवधनवाप्रत्सेथकांतिरितिव्याख्येयं अथचरूपयैवलब्धा अयिकस्यविरोधयोःकारणाभावात्कांचनकेतस्यापिकांतिरुंक्तमुख राम
येवलब्धायलोयलिंभिर्नाहरितावाष्यर्थःकंटकैःकृत्वायदावरणंपरिवेष्टनंतस्मादेतोर्नलब्धयावेतिव्याख्येयम्वराटकस्तुवर्णकेतकी ४

देहे भैमीवदनादिना समीकरणं साम्यं च भवेदपि भैमीवदनादेरुपमानत्वं च चंद्रादेरुपमेयत्वं युक्तमेवेत्याशयः अमीषामेतदीयानामं
गानां पुनः वस्तु चंद्रादिरुपमानत्वं उपमानः धिक्कार एवार्थादमीषामेव हीनस्योपमानत्वाभावादधिकस्योपमेयत्वाभावादिति भावः
यतः एतच्च तद्वेषस्तेनाहृतोः अस्या भैम्यास्तुलनाविषयान्नामसाम्यं वितोऽत्र वर्णनसिद्धमिति साम्यमप्यस्तु नाम वस्तुतस्तूपमार्थस्तु अमी
षामंगानामुपमानेतिर इति वा उपमीयतेऽनेनेत्युपमानमुपमा चेति करणे भावे वात्र श्लेषः पर्यायोक्तं १४ ॥ पुरेति उत्पस्यमंकृतिनि
मीणाय सैवं विधेयमप्यनिर्मितं स्त्रैणं रंभोर्वश्यादि इयं भैमी विधातुः स्रष्टुर्विधातुः खलु निश्चितं हस्ततलेऽलेखः प्रथमोऽभ्यासो मूलं अल्पापि चि
त्यपि प्रथमं हस्ततले लेखं कृत्वा पश्चात्तं सुंदरं वस्तु विनिर्माति उत्तरं चित्ताप्यनेत्यन्वयः हस्तलेखस्तु हीनत्वादभैमीजन्मनः रंभादिः स्त्रीपशमहोदस्त
लेखो भूतस्स भैम्यपेक्षया तिहीनो भैमीच्छात्रि सुंदरीति भावः न तु यन्निर्मिताणो श्रेयसतो यारूपसी रूपानिर्मितिः सा निर्मितिः अस्ति मस्त्री

पुरा सतस्त्रैणमिमां विधातुं मभूद्विधातुः खलु हस्तलेखः । येयं भवद्भाव पुरंध्रि सृष्टिः सास्य यशस्त्रजयजं प्रसादं १५ भव्यानि हम्मीरसु
रेतदं गाद्यथा तथान्नितथालथाले: अस्याधिकस्योपमयोपमाता हानापतिं सं खलु भैम्यरणव १६ ॥ सृष्टिः किलिकृतेन्मायां स्यात्
या इयं भवतो वत्ते मत्ता भाविनी भवि ष्यं ती पुरंध्रि सृष्टिः स्त्री निर्मितिः सा अस्य पेयान्न जयजं तस्याभवद्भावि पुरंध्रिसृष्टेः भैमी कर्तृको
भोजयः तस्माज्जातं यथाः प्रदातुं नत्वन्यात्किमपि प्रयोजनमस्ति तस्या भैम्यपेक्षया निहीनत्वा मयापीहृथीनिर्मातुं न शक्यत इति सर्वा
नज्ञापयितुं तत्सतामेभीजन्मांतरामपि स्त्रीनिर्मितिः कृताः अकरोतुमेम्यान्नंतरं चेत्स्यां स्त्रियं धातानिर्मास्पतत्तर्हि एतदपेक्षयातिशाति
रमणीयापि विष्यादिति लोकस्य संभावना भवेत्त अमानाणो र्थे वहता वेकन्तामित्यर्थः भवन्नपि वा कृत्तमाने भैमी सदृशी कापि नास्तीति भावः ख
लु तन्मत्त्वा पंपुरंध्रीति अज्ञायोः संवेशविवाद्वलकातहस्तः इत्स्वोलए वत्वाभवद्भाविति प्रागेव स्त्रीत्व विवक्षयाः दं दंहत्वा पुरंध्रि शब्देनयथा
भा वी कथंचित्तत्कर्मधारयः अन्यथा भवंतीति स्यान्न ढुतं अविलंबेनास्त्विति भाव्यकारस्य योगस्य साम्यापेक्षया पकलयावाक्यसमर्थनीयं १५
भव्यानीति भव्यानि शोभनानि चंद्रादीनि वस्तूनि एतस्या वदना द्यंगात्सकाशात्पृथक् पृथक् येन प्रकारेणेति यावत् हानीरपकर्षाने
आगुः प्राप्तः तैश्च चंद्रादिभिस्तथा तथा तावत्तावत् अनर्ति नर्त्तिं गच्छेदिति भावः अपकर्षप्राप्त्या धिक्येनत्यमित्यनत्राह खलु यसा

का॰ टी॰
५

जि किं समयूरकलापश्चार्द्धचंद्रं गलद्रक्तं दत्वा अभर्त्सि भर्त्सितः किं मम स्थाने तत्र सत्ता विचरमान घोरस्त्वं प्रायो मे श्रेकेशः कलापो मयूरस्नेहर
निज्ञापयितुं तस्य पुष्पप्रजाः कृतामयूरकलापस्तुति तरंगैहीनो नितरां मयि केनकेशकलापेन सदृश्यई मानो तुचितकारित्वात्फलेदृत्ति
तत्स्यर्थः अर्द्धचंद्राकारोर्द्धचंद्रकमयूरकलापविघ्नेततः शान्दकृत्सलेनेयमुत्सेला अन्योन्यधिको मध्यस्थेन पुष्पेः प्रजल्पेतयश्चहीनेऽत्र
मेन सदृस्यार्द्धते स्तत श्यते गलद्रक्तले वेति अगालाद्रक्तो गालुद्धि तिगारेशः कलापो भूषणो वर्द्धते तारि सदृशोपि चेत्यमरः २२ भालेव
णियति केशोति केशालद्वाणादंधकाराद्दृश्यानंतरे अयोद्देशो दृश्यो दृष्टोऽत्र विषयो रमणीयश्च भालस्य स्थले ललाटे ललाटपटल लग्नोर्द्धचंद्रो
यस्याः अथ च भालस्थले अर्द्धचंद्राकारतिलकविशेषो यस्याः सेयं भैमी स्फुटं प्रकटं मन्मथी कृष्णाष्टमी तत्पद्यमित्यर्थः कृष्णाष्टम्यामपि मध्यमया
मदयांधकारादनंतरं दृश्यार्द्धचंद्रो भवति अतएव नोऽस्या साध्यमाप्यस्वयंवरे जगतां जयाय मनोभुवा कामेन सिद्धिर्जगद्वशीकरणाय अयमर्थस्तस्या

अस्याः कचानां शिखिनश्च किंतु विधिं कलापो विमलेरगालां तेनायमेभिः किमपूर्णपुण्ये रमर्त्सि दत्वा मनसिर्द्धचंद्रं २२ केशांधकारा
दथ दृश्यभालस्थलार्द्धचंद्रा स्फुटमष्टमीयं एनां यदासाद्य जगज्जयाय मनोभुवा सिद्धिरसाधि साधु २३ यो ध्वांधगंतुः किं मदनस्य दाहे
श्यामीभवत्केसरशेषमासीत् वयाद्द्विधे शस्तदपि क्रुधा किं भैमीभ्रुवौ येन विधिर्व्यधत्त २४ अस्यां प्रियाया भवतामनोभूश्चापे
न चापे घनसारभावः निजां पदं प्रोषदशामपेतस्य सेऽपरस्यनेनाधिकवीर्यतार्त्त २५ ॥ णायदसाधि साधिता साधुपुष्पमेव अतिशोर्द्यात

भैम्याः कृत्वा मदनेन [stain] दूरीकृतमित्यर्थः कृष्णाष्टम्यां जगद्वशीकर्तुं गुटिकादिसिद्धिः साध्यते अर्द्धचंद्राकार भालस्थलेयमिति भावः २ लेन
ललाटसौंदर्येण सलक्षणत्वं च सूचितं २३ ध्वांक्ष्यैवलग्न भ्रुवौ वर्णयति योध्यमिति मदनस्य दाहे दाहसमये यो ध्वांध्युष्पवत्पंचधनुषस्तस्यैव चा
पं श्यामीभवत् श्यामायमानाः केसराण्येव शेषा यस्यैवंविधं स्वरूपेलक्ष्यमपि श्यामीभवत्केसरशेषमासीत् किं मदनदाहानलं रं गर्द्धयो महाद
वः श्यामीभूतं धनुराकारं तत्केसरमपि क्रुधा कोपेन द्विधा यथा तच्चकार मध्ये वभंज किं द्विधाभूतेन येन कृत्वा विधिर्वेधास्ता भैमी भ्रुवौ व्यधत्त चक्रे
रव्यय यथा तत्सादृश्यं भ्रुवौ नं घटतइत्यर्थः असंलक्ष्ये धनुषाकारे श्यामे च भैमीभ्रुवा वितिभावः अन्योपि वैरिणं दत्वा क्रोधेन तद्यसमपि राम ५
भनक्ति २४ अस्यामिति प्रियाया अस्यां कृत्वा भवता तापमानेन अत्वं गच्छता मनोभूश्चापे न घनो दृढः सारो मज्जा यस्य तज्जावो निर्दृढत्वं च आपे माय

5

म्या मपि साकाथा इति स्निग्धमो मर्त्यमिति भावः १८ प्रत्यंगमिति अभिकेन भैम्याः कामुकेन मयो ने द्रणा प्रत्यंगं प्रत्यवयवं दोषादेः स्मका शाङ्ग
दां कर्तुं भूषामणिमन्ति धारिमेप पश्यत्स्वदेवधारि निजास्त्रं स्वायुधं वज्रं च तथा तस्य वज्रस्य द्युतिस्तल्लु दत्तं कार्मुकं चास्यां भैम्यां निचये नि
योजितमिवे निवृत्तमिवास्ति चोपरस्परसंपुत्र्यार्थी प्रत्यवयवमलंकारेषु हीरका निर्मलेते तेषां द्युतिः प्रसवे वप्रकाशा तेन वज्रत्वं ध्वलेन स दे
तुको लेदाइ दयनु पश्च वज्रद्युतिरूपत्वं प्रसिद्धं अन्योपि स्वामी स्ववस्तु रक्षितुं किमपि निजं नियुंक्ते अस्या भैमीकनकेति वा १९ अधुना मातृ
चीत्वा केशानारभ्यापादं वर्णनमारभते अस्या इति सरूपात्वास्य पदोपि तेन सहायकः केवले विधुः स्त्रद्रो यस्य अस्या मुखस्य परिचितासि
कचौघः केशसमूहः वा सं वसति मापत स्यात्रेयुक्तं कथमिव स्मादयेन कचौघेन पदस्या प देशा स्थिता स्तावेतो वह्नवश्चंद्रकायस्येव
विधा कलापिनां मयूराणां कलापः पिच्छभारः जितः पराजितः उत्तमो विमयूरपिच्छभारो येन जितस्तस्यान्युत्तमस्य च शिरसि वसति युक्तो

प्रत्यंगमस्याः प्रभिकेन रत्नां कर्तुं मयोनेव निजास्त्रमर्थ्यं वज्रं च भूषामाला प्रवृत्तिधारि निर्यातितं तद्युतिकार्मुकं च १९ अस्याः सपदे
कविधो कचौघः स्थानेमुखस्योपरि वासमाप पदस्य नाव पुत्रेंदुको पिकलापिनां च जितः कलापः २० अस्योमदास्येनपरास्ति
रश्मि तिरस्कृतं शीतरुचा यकारे स्फुटं स्फुरत् अंगिकच छले नतं देव पश्चादिदमस्ति तनुम २१॥ ये स्यष्ठे: २० श्लोकद्वयेन केशानेव वर्ण

ति अस्यः इति अस्याः भैम्याः आस्येन वदनेन लक्षणे न पत्रीतरुचा चंद्रेणाघरो अस्ति रश्मितिये कृतवन्नेमानयदं धकारं तिरस्कृतमपसारितंपरा
जितं च तदेवेदं स्फुरं धकटं स्फुरंतो विलसन्तः संगिनो निम्नोन्नताः कचास्तेषां छलेन व्याजेन पश्चाद्भुखस्य पश्चाद्भागवक्षमस्तिपुरस्ता
स्थिय न ये कस्थितं तत्र तापसारितत्वात् पश्चाद्भागादपसारणे च दस्य सामर्थ्यात् इत्यास संस्थितिमपश्चाद्भागे स्थितिमकरोदि त्यर्थः विलसत्को
टिल्यो नि वद्धः केशसमूहोयेन भवति किं तु चंद्रेण तिरस्कृतत्वाद्धिलसत्पराजय प्राप्तिः पश्चादुद्धंधकारमेव अन्योपि जगत्पराजयः स्वतपरा
जय चिह्नः पश्चात्त्वाङ्ग बध्यते इति अतितो लो ति कुटिल श्यामो केशसंघः इति भावः अंधकारोस्य यो ध्वांतस्य मिस्रं तिमिरं तमः इत्यमरः भाः
इत्यपि पाठः २१ अस्या इति अस्याः कचानां केशानां शिखिनां मयूरस्य च कलापो केशसंघपिच्छभारो विमलेतर इत्युल्लेख्य रहमिति विवादे लोमध्य
स्थाने न विधिं ब्रह्माणं मगात्तां जगाम तु: किं तु इति समुदाये चितर्के तेन ब्रह्मणा कं सराइ प्य माला: केशपाशाः पुरो इष्यमो ने रमिः [illegible] अप

का.नै. अनी.

अभिप्रायः वाणैर्जगत्त्रयीजयपात्रयाणां साफल्यं अवाप्ति हृ वाणेद्वयं तेभी नेत्राम्भोजयोरभिषिच्य कामेन सार्थ्ये कोऽनु
तं तत्र त्रयेण ... त्रयं जितमित्याश्चर्यं न किंतु केऽप्यर्थं संभावनापि द्वयेन जितमित्ययं ताश्चर्यं तस्मादेतद्भागद्वयमेव साधयेत्
यथात्तथावाणत्रयं नेत्याभिप्रायः तृणिर्जयाधिर्जितं पर्याली केति लोपो वा २७ तेनयमिति ग्रुहि गृह्णाते योगे भयमसाः
तेयं भैमी स्मरस्य कौसुमी चापयष्टिर्धनुर्लता मल्लीकनाभाङ्गेन नेत्राभ्यां तेन मुक्तावृष्टिलद्वाणानां नयने कमललक्षणानां शरा
णां आयस्समस्य स्यवृष्टिं आयेन वर्षपर्याया वाष्टिर्विनोति विस्तारयति मदनोपि असमावृष्टिं मोहाय पुर्वोक्तमेव बाणपङ्क्तिं
हिंसुचतिलयं यमपि कथा दावितेपमात्रेण जगत्त्रयमपि मोहयतीति भावः आयोऽहं स्पयो वेगः पुनः आयवेणायोः आयः प
रंपरायां चेति विश्वः २८ आयर्णितमिति अस्याः भैम्याः आक्षिपक्ष्म नयनकमलं असौ भैम्याः नयनं कमलतुल्यमित्यर्थः किं
भूतं आक्षिपक्षं आयर्णितं पर्यायमाने मंदसुन्मीलदृष्टिसर्वौः अयं चाविकसदवस्थेतथाय इमलं रोमस्य हि ते अयंच दलस

आयर्णितं पद्मलमक्षिपक्ष्मं पांसुधृति स्वैत्यजितामृतां तु अस्या द्वयास्य मलं हिंद्रनीलगोला मलयामलतारतारं २९
कर्णोत्पलेनापि सदृशं समानार्थं लभेत नेत्रयुगति निर्जितेव यदेन देर्येन ततः स्वतार्थो स्वच द्दशो किंकुरुते कुरंगी ३०

6 हि तत्या पांसुधृतेः अपरागकान्तेः स्वैत्यनधवलतयाऽजितामृतां सुधां येन पांतेत स्यादधेकं सुज्वलं च स्वसुधयायपया
स्नाद्र काशेतयापांगं पांतं पुंसा तस्यार्थः कमलमपि पद्मपाक्षे लग्नातिगर्भकांति त्वत्याः शैवलेन जितं चंद्रं चापि
नयदन्तया चलन् चंचलो योऽद्धन्नी लगोलत्वं द्वद्मलात्रिवर्धपरा पयामलताङ्गानि अगीकरोति तिपयामलतारा एवं वि
धाता राकनीति काय स्येवं विधं आदुर्भवीरातिरा मलाल्पयदानेव नेत्रेकमलमपि चलद्दिं द्वमील गोलवद्मला मापयामलत्व
तारातिं अंगीकरोति श्यामलतारा अम्र रस्तेन तारतारस्वरोपायुक्तं भ्रमरस्य तारोः सुच्छुः स्वरो घस्तित्रेवंमलमित्ति वा तारोस्तु दै
स्त्वयास्त्रि धितमरः यसे न साम्येवल्येवे तत्कमलस्वरूपेण तदेव तिभेदा भावात्कमलेन साम्याभावः यद्वा कमलस्य नेत्रयोपञ्च
घतिसाम्यमस्तितयापि नेत्रकमलस्य कमलेन सह साम्याभावः कमलनेत्रत्वे सति कमलत्वस्याभावादित्यर्थः अन्यस्यानयनाभांतु
साम्यमसंभावितमेव तथाच दृष्टिणनयनकमलेवा नयनकमलतुल्यं वा मनयनकमलं दृष्टिणनयनकमलं दृष्टिणनयनकम

पदेव रूढत्वमिति च कारार्थः । एवं त्वद्दृशा यांनिःसारत्वापि धनुषो मे मीश्च भवनं दृष्टवां समसारत्वं जातमित्यर्थः । कथं समसारत्वमित्यत
आह यद्यस्मान्निजां … खी यामध्ये … दृष्टवा अपि त्वं संयति दृष्यस्य मे मीश्च भवन समये ऽनेन धनुषाधिक वीर्यता ऽतिशायितमपएकम
त्वमार्गितमार्गितं अदृश्य … रूप चापापे … यादृग्यस्य स्यामीम वत्के सरपोष समै मी भ्रम वत स्तस्यैव चापस्य जगद्व्योकरणोधि
कसामर्थ्यं दर्शनादेव मनुभोमतः इति भावः । घनत्वेदृढत्व सारत्वं च प्राप्यतेति वा अयं च घनसारशब्दः कर्पूरत्वे चापतः कर्पूरोपि वि
जामदाहाव स्थामये दृष्टवा स्थायामधिक वीर्यता मतिशायितं सोगंधं पोतलत्वं चाजीयते अयं यक शेरमस्ति यां घनसार इत्यम
रः २५ स्मारमिति यत्स्मारं मदनसंबंधि धनुः तदेकं … आस्येन भ्रमेलन वदनत्वं गतेन विधुनाचंद्रेणउज्झितात्यक्तायाचलत्वम
लेखा मे स्याः कलस्यनिष्कलंकत्वा तन्मुखी भवनौचित्याय चंद्रेण त्यक्तोया लत्मलेखा तिष्ठतामरत्वकं तन्मदनचापेचंद्रलत्मले

स्मारं धनुर्यस्य कृते धुनोति तास्या यास्ये न भ्रमेण चलत्मलेखा एतद्भ्रुवौ जन्मन तस्य पृथुलौ लाचलत्वोचितबालभावं २६
इषुत्रये णैव जगत्त्रयस्य विनिर्जया त्स्वथ्य मयाप्युगेन शेषाद्विवालीसफलीकृतेयं प्रियायद्वर्भोजयदेष्मिषिच्य २७ स्वयं मदु
कौसुम चापयष्टिः स्मरस्य मुष्टिग्रहणाद्हेमथ्या तनोतिनः श्रीमदपांगमुक्तां सोद्यायया दृष्टिशरोघद्वहिं २८ ॥

त्वाल त्वाणं ततउग्रमं मयं कर्तृ एतद्भ्रुवौ भैमी भ्रुवौ भैमी भ्रूरूपं जन्मन्यापभैमी भ्रूस्वरूपेण तद्युग्मं धारणमित्यर्थः । किंभूतं जन्मलो
लया विलासेन चेलत्वं चंचलत्वं यत्र तद्वचितो बालभावः केशमत्तायुष्मिन्नलीलाचेलत्वे नवदेश्या मेन चपलत्वेन चेष्टपाचउ
चितत्तद्भमयया ग्योबालभावः शिशुत्वं यस्मिन्जन्मपरेशति यं जन्मप्राप्ती कोऽपं च चलत्वोचितो बालभावः शोशवं भवति लत्नापवं
साप्यास्य भैमीभ्रुवोः कामचापचंद्रलत्मलेखाकारस्य विलासमदनजनितं कृतिभावः स तास्य भद्राभिप्राय श्चेषसोत्मजन्मपुरुषम
यः २६ नवभिः स्मारौ दृष्टपौनरौलातिइष्टोति ॥ पुष्पमयापुगेन पुष्पाणि पवाणि … मे नेत्यर्थः । कर्तृ इषुत्रयेणैव पुष्परूपेण वाणत्र
येणैव जगत्त्रयस्य विनिर्जयान्नवपोकरणाद्वैकेनवाणेन … पंचके … जगतो जयात हेतोः वाणत्रयस्य पार्थक्यान्सभावित
वैयर्थ्याल पंचवाणत्वाच्छेषाभ्यां वाणाभ्यां रूपं भ्रूमामाध्विबालीप्रियायाभैम्याद्वर्भोजयदेन यन्नद्वय रूपकमलस्यानेअभिषिच्य
आरोप्य सफलीकृता ऽनंगस्यानपायेन नस्याः सा कृत्यं जातमिति भावः । एषा मयवाणत्वाद्वृंभोजस्यापि वाणत्वमस्त्वितं सेयं

का॰ नै॰
टी॰ ७

णस्तारयद्दृगार्थं यमेव निर्मितं एणीदृगुत्पलयोः द्वंद्वः तत्र एताद्दृशोः कृत्पलापेक्षया दृगुपमानेन रंगत्वाद् अभ्यर्हितत्वादेणदृक्पदस्य पूर्वनिपातः अजाद्यं
तस्यापि उत्पलशब्दस्य न एणेति जातिमात्रविवक्षया ३२ अक्ष्णोति दृरिणीभिः अस्याः सकाशात् नयनद्वयश्रीः शोभा अक्ष्णो लुंठिता पृष्ठाग्रहीता ऽतो ऽसौ तत् किं कुलाय
द्यस्माद् नयाभेम्या बिभ्यतीभ्यस्ताभ्यो हरिणीभ्यः सकलासंपूर्णा कलस्याविलासेन सहिता च अप्रयोगणाबहुगुणाः इयं नयनश्रीः बलात्कारेण अलभ्यत लब्धात
अथ वा सकलाधनवृद्धिसहिता अप्रयोगुणा निगुणा चतुर्गुणा वा विभ्यतीभ्यो बलात्कारेण लब्धा उत्तमर्णेन हि तस्य ऋणाधमर्णेभ्यो वृद्धिसहिता त्रिगुणा च
चतुर्गुणा वा संपद्बलात्कारेण लभ्यते अप्रयोगुणत्वं याज्ञवल्क्येनोक्तं व्यवहाराध्याये वृद्धौ अशीतिभागो वृद्धिः स्यादित्यादिना अनया पिता दृशौ लब्धा तस्या
त्सर्वं मृगाः स्वरूपेण गृहीते तिष्ठतस्तंत्र संतीभ्यो ऽनः एव चंचलनयनाभ्यो पि दृरिणीभ्यः सकाशादेतन्नेत्रे सुंदरे अतिचंचले तिभावः ३३ दृशाविति चप
लस्वभावे अतिचंचलस्वभावे अस्याः दृशौ दूरमाक्रम्य दूरं गत्वा शिरः परिभ्रम्य मिथः अन्योन्यं किं न मिलेतां अपि तु मिलिते भवेतां मेकापरं चेत् यद्य न

दृशौ किमस्याश्चपलस्वभावे न दूरमाक्रम्य मिथो मिलेतां न चेत्कृतं स्यात्तनयोः प्रयाणे विभ्रुःश्रवःकूपनिपातभीत्या ३४ केदारभाजा
शिशिरप्रवेशात्तुण्याय मन्ये मलमुत्पलिन्याः जाता यतस्तत्कुसुमे तदेणे यं पतश्च तत्कोरकदृक्चकोरः ३५ नासादसीया तिल
पुष्पतूणं जगत्त्रयन्यस्तशरत्रयस्य श्वासानिलामोदभरानुमेयां दधद्द्विबाणीं कुसुमायुधस्य ३६॥ योः प्रयाणे दूरगमने विषये श्रवःकूप

योः कर्णलक्षणकूपयोः निपातः पतनं तस्मात् भीत्या भयेन विघ्नः कृतो न स्यात् श्रवःरूपलम्बितबंधके नना किलिते नेत्रे आकर्णपूर्णे चंचलतरे चेति भावः अन्यो
पि कूपादिषु तन्भीत्या परावर्त्तते क्रियातिपत्तिर्न विवक्षिता ३४ केदारेति केदारभूजा भ्रीहिक्षेत्रभाजा आलवालभाजा वा पश्च केदारणाद्देवसेविन्यो
त्पलिन्या कैरवलिन्याः शिशिरर्तोः प्रवेशात् इयं च शिशिरे हिमे प्रवेशात् हिमचूर्णनाद्वेतो पुण्याय मन्त तपस्यां माघं मन्ये तज्जन्यसुकृतविशेषजन्योत्तमफलश्रा
य इत्यर्थः इत्यहं मन्ये जाग्मामिक्रुतः यतो यस्मादियं तस्याः कमलिन्याः कुसुमे एव ईदृशे नेत्रे यस्याः साएवं विधा जाता यतश्च यस्मात्कोरकस्तत्कोरक दृक्कृत
स्याएवकोरकौ कलिके दृशौ यस्य एवं विधो जातः तस्मादेतदनुमीयते नहि सुकृतातिशयेन विना भैमीनयनत्वं चकोरनयनत्वं च तदुत्पन्नं कुसुमकोरका
भ्यां लभ्यते अन्यो पि केदारदेवसन्निधौ हिमचूर्णनादुत्तमदेहो जायते शिशिरर्तोः प्रवेशेक मलिनी नश्यति भैमीनेत्रे च कमलतुल्ये कलिकापेक्षया कु
सुमस्याधिक्यात् कोरनेत्रापेक्षया भैमीनेत्रे अतिसुंदरे इति सूचितं केदारः पर्वतेशं भो शेत्रभेदालवालयोः शिशिरं स्याद्धिते भेदे तुषार इति विश्वः।
३५ नासिकां वर्णयति नासेति अदसीया अमुष्याः संबंधिनी नासा नासिका जगत्त्रयेविजयाय विन्यस्तं निहितं शरत्रयं येन तस्य कुसुमायुधस्य जगत्त्रयेश
रत्रयस्य निहितत्वाद्वशिष्टं द्विवाणीं वाणद्वयों दधत् तिलपुष्पेण रचितं तूणं भस्त्राः पुष्पवाणस्य पंचवाणास्य पुष्पमयो तूणः तिलपुष्पाच तूणाकारं किं स्वित्

रा
७

ल तुल्यं न त्वन्यत्स्योपमानमस्तीति भावः अस्मिन्निश्चये तामरावलायोर्युक्तं तामरावलयोरिवेति वन्नदेवोपमेयं तद्देवोपमानं च संगच्छते
पद्मलं विश्वादित्वान्मत्वर्थे लच् ३० कर्णोत्पलेति कुरंगो मृगी भेमी नेत्रद्युत्या निर्जितेन एव तदीयेन भेमी संबंधिना कर्णोत्पलेन कर्णो
वतंसोत्पलेनापि सनाथं नाथयुक्तं स्वमुखं लभेन तन्तु तस्तादृक् तुलां प्राप्तं ततः स्यास्त नीरसं चंद्रवो किं किमर्थं कुरुते अपि तु अलि हीन
त्वान्निःप्रयोजनत्वाच्च नेत्रे त्यजेदेवेति भावः भेमीनेत्रशोभाप्राप्तौ का कथेत्यपेरर्थः तन्नेत्रकान्त्या निर्जितेनापि कर्णोत्पलेन तन्मुखस्य
सनाथत्वं चेत्स्यात्तर्हि स्वनयने त्यजेदेवेत्यर्थः मृगीनेत्रापेक्षया भेमीकर्णोत्पलमप्यधिकं तस्मादपि भेमीनेत्रमधिकमेवेति भावः तत्तत्कृ
र्णोत्पलयोगलाभाभावेतोः कृतार्थी सतोषा रुचिश्च इति मोचात्वचः कदलीगर्भत्वचः संबंधिनो बाह्या[illegible]वीवल्कलानि रीत्याप्रकारे
ण समुत्तार्य मपथकृत्स्नस्थाकमलवृन्दसंबंधीनि बाह्यानि दलानि द्रमाणि क्रमेण पृथक्कृत्य पंचसप्पादनायां देवसृष्ट्वापरिमाणं यया

त्वचः समुत्तार्य दलानि रीत्या मात्त्वचः पंचपुटादनायां सारैर्गतैर्नेत्रविधिकृत्स्नलोघाः स्वामस्रदीत्तानुपशिल्पी ३१ चकोरनेत्र
णरंगुत्पलानां निमेषयंत्रेण किमेष कृष्टः सारः सुधोत्फारमयः प्रयत्नैर्विधातुमेतन्नयने विधातुः ३२ अस्याः [illegible] हृताकिं [illegible] रिणीमिराशी
दस्यान्वयन हृदयश्रीः भयोगुणोयं सकलावलाघ्नाभ्यो नयात्सभ्यत्र विभ्यतो भयः ३३॥

कदलीत्वक्कमलदलानां तेषां पाटना
यांसत्यां बाह्यानि पंचषाणि दलानि चोत्याद्यमोचात्वचः कदलीवल्कलादुत्पलोघाच्चगृहीतैः सारैः श्रेष्ठभागैः कृत्वा स्यां भेमीं विषये
विधिर्वेस्राई तेणैनेत्रेन यानपरामणीयकं तस्य शिल्पी कारकोमत्तकदलीगर्भगलं गौरत्वेगृहीत्वा नेत्रमलं गौरत्वेन निर्मितं यद्वा कमल
गर्भपत्रगतगौरत्वं गृहीत्वा नेत्रसौंदर्यं निर्मितमित्यर्थः उत्पलशब्देन नीलोत्पलं चलत्याच्च नत्सारेण नेत्रयोर्नीलिमा कृत इत्यर्थः पंच
षेति सत्व्ययाययासन्नेति वहुव्रीहौ सस्य यदितिडच् ३१ चकोरेति एतन्नयनेभेमीनेत्रे विधातुं निर्मातुं विधातुर्ब्रह्मणः प्रयत्नैः सुधो
गैः चकोरनेत्राणां एणदृशां हरिणीनेत्राणां उत्पलानां च संबंधि सुधोत्फारमयः पीयूषनिर्भरस्वरूपः एषः प्रत्यक्षदृश्यः सारः श्रेष्ठोभागः निमेष
लक्षणेन यन्त्रेण कृष्टः किं निःसृतः निमेषः पक्ष्मसंकोचो दलसंकोचश्च यथा पाणपिष्टिमेषयंत्रेण निष्पीडनग्रहीतेन श्रेष्ठभागेनैतन्नेत्रे निर्मि
ते सारस्य सुधोत्फारस्वरूपत्वं च पीते चं द्विकारस्य नयनसारा कर्षणा तृणाक्षचचंद्रैसंनस्थत्वात्न दृष्टो व्यक्तसंबंधात्तत्तत्सारा कर्षणा
त उत्पलानां च सोमवंशत्वाद्दिस्य्येचंद्रमृत संबंधात्तत्सारा कर्षणादिति अन्योपीष्वादिसारो रसमुपः कार्ष यंत्रेणाकृष्यते निमेषरूपं यन्त्रस

का॰ नै॰ ७ टी॰ ८

जानइति रदनच्छदोपमानत्वेन प्रसिद्धं यत् बिंबं बिंबीफलं तदिदमेव भैम्योष्ठलक्षणमेव नान्यत् इति जाने कुतः अतिरागादतिलोहित्यादस्यनुरा
गाच्च लोकप्रसिद्धस्य बिंबस्य ताद्दक्लौहित्याभावात् सर्वत्रोपमानस्याधिक्याद्वा यदोपमानमुक्तं यद्बिंबफलं तद्भैमीरदनच्छदरूपमेव नान्यदित्य
र्थः भैमीरदनच्छदोपमानत्वं युक्तमिति भावः लौकिकस्य बिंबस्य चाऽऽत्वं स्वस्य तत्तद्भैमीरदनच्छदसामकाशादधरत्वं न्यूनत्वं यत्तं स्य हेतोर्दृगलौहित्याभा
वान्न्यूनत्वादुपमेयत्वमित्यर्थः अथ च दृश्यमानात् स्वाल्लौहित्याद्धेतोः बिंबस्य च प्रसिद्धस्य बिंबीफलस्याधरत्वमोष्ठत्वं नन्वेवं सति लोकप्रसिद्धापे
क्षइत्यत आह द्वयोरनयोर्बिंबफलाधरयोर्विशेषावगमे तारतम्यज्ञाने अक्षमाणां असमर्थानां पामराणां जनानां द्वयोरनयोर्नाम्नि भ्रमोऽभूत् तारतम्य
स्यास्फुरणात्साम्येऽपि बिंबत्वेन परीक्षकाभिमतस्याधरसंज्ञा कृता अधरत्वेन च परीक्षकाभिमतस्य बिंबसंज्ञा कृता अतः पामरप्रसिद्धापेलापेन
लुप्तेः सकप्रसिद्ध्यपलापइत्यर्थः बिंबापेक्षया भैम्योष्ठो अधिकएवेति भावः अधरोऽतिदीर्घो वेदोष्ठ इति हेमचंद्रः ४९ मध्येति अस्या भैम्या अधरोष्ठ
स्य मध्योपकंठौ मध्यसमीपवर्तिनाववयवौ उभौ अन्यथरोष्ठस्य पूर्वापरप्रदेशौ किमपि किंचित् उच्छ्वसितौ उच्छूनौ यस्मात् भातः शोभेते तस्माद्धेतोः

जानेतिरागादिदमेव बिंबं बिंबस्य च व्यक्तमितोऽधरत्वं द्वयोर्विशेषावगमाक्षमाणां नाम्नि भ्रमोऽभूदनयोर्जनानां ४९ मध्योपकंठावध
रोष्ठभागौ भातः किमप्युच्छ्वसितौ यदस्याः तत्स्वप्नसंभोगवितीर्णदंतदंशेन किंवा न मया पराद्धं ५० विद्याविदर्भेंद्रसुताधरोष्ठे नूनं तिक
८ न्यंतरभेदभाजः इतीव रेखाभिरपश्रमस्ताः स व्याप्तवान्कौतुकवान्विधाता ५१॥ स्वप्ने यो भैमीसंभोगस्तत्र वितीर्णो दत्तो दंतदंशो दंतक्ष
तं येन एवंविधेन मया नापराद्धं किं नापराद्धं किंतु ताद्दगपराधः मयैव कृतः वा शब्दः संभावनायां वा स्वप्नसंभोगे वितीर्णेन दंतदंशेन कृत्वेति वा अथ
रोष्ठस्य मध्यसमीपवर्तिनोः पार्श्वप्रदेशयोः किंचिदुच्छूनता सा मुद्रिको गुणः दंतदत्तेनाप्युच्छूनता भवति स्वप्नेप्यहं मयैवं संभुज्यते ५० विद्येति अंतर
भेदभाजः अवांतरभेदसहिताः कति विद्याः कियत्यो विद्याः विदर्भेंद्रसुताधरोष्ठे भैम्यधरोष्ठे न्यूनं संति स्फुरंति जाग्रद्रूपेण वर्तंत इति स्वयमेव संदिहान एवं
विलोकसंदेहनिरस्यर्थेवा कौतुकवान् अपश्रमः श्रमरहितः विधाता वेधाः अधरोष्ठवर्तिभिः रेखाभिः कृत्वा इयत्यो विद्याः वर्तंत इति ताः विद्याः सं व्याप्तवान्ग
णितवान् रमणीयकहेतुभूता रेखा विद्यागणनार्थत्वेनोत्प्रेक्षिता अंतरे ओष्ठमध्य इति वा ५१ संभुज्येति निशांतस्य गृहमध्ये रात्र्यवसानसमये वा राम ८
अपगतस्वप्नमया संभुज्यमाना कृतोपभोगा इयं भैमी चुंबनवशान्मधुराधरामृतो श्रीसुंदराधरा वा अनुभूता इत्यं अनिर्वचनीयप्रकारेण सोमला ० वर्णा

श्लोकद्वयेन तन्मुखे नाधरोष्ठं वर्णयति बंधूकेति अनेन प्रत्यक्षदृश्येन मुखेंदुना सहैवोज्जिहाना उत्पद्यमानाः स्याः भैम्याः अधरोष्ठलेखा ले आकारेऽध
रोष्ठः एतस्याः स्वदृश्यं स्वात्मानं शैशवयौवनीयां बाल्यतारुण्यसंबंधिनीं संध्यां वृते अहमेव संध्येति बाल्यतारुण्ययोः संधौ भवनात्संध्यात्वं शैशवयौवने
यौवनादौ वाधरोष्ठे प्रयाणरक्तिमा भवतीति भावः किंभूतं स्वरागश्रिया लोहितिमशोभया कृत्वा बंधूकस्य पुष्पान् किं सितस्य शोभाया बंधुर्भवन्म
मानं भवत् अतिरक्तमित्यर्थः अन्यच्च रात्रिदिनसंधौ सति संध्या भवति संध्यापि चंद्रोदये प्रवृत्ते रक्ता भवति ३७ अस्या इति अस्या मुखेंदौ वदनेन एव
चंद्रे विद्यमान एषोऽधरोष्ठः सुधामुबिंबस्य अमृतमयो जातस्य बिंबस्य बिंबीफलस्य प्रतिबिंबः सदृशो युक्तः बिंबीफलस्य भैम्यधरस्य च साम्यं नास्त्येव इत्यते
सत्यमृतत्वाभावात् यदि स्यात्तदैवामृतमयत्वात्तस्य वन्यस्य च निर्मलत्वाच्चंद्रे प्रतिबिंबो युक्त इत्यर्थः अतएव मुखेंदाविति नि
र्दिष्टः अथ च चंद्रबिंबस्य प्रतिबिंबो भवतीति युक्तमेवेत्यर्थः अथ वैतस्य पारत्तो वैरेतत् दूषयति तस्य शोभः शोभा द्रुमभाजि द्रुमसहिते देशे अस्य तु

बंधूकबंधूभवदेतदस्या मुखेंदुनानेन सहोज्जिहाना । रागश्रिया शैशवयौवनीयां स्वमाह संध्यामधरोष्ठलेखा ॥ ३७ ॥ अस्या मुखेंदावधरः
सुधामये बिंबस्य युक्तः प्रतिबिंब एषः । तस्योपलंभो द्रुमभाजि देशे संभाव्यमानास्य तु विद्रुमे सा ॥ ३८ ॥

तदधरस्य तु संभाव्यमाना विचा-
र्यमाणा शोभा विद्रुमप्रवाले संभाव्यमाना संभाव्यत इत्यर्थः सुधासमुत्पन्नस्यापि बिंबफलस्य रसवत्त्वेन साम्यं स्यात् तथापि तस्य रसत्वाश्रयत्वाद्
तच्छोभाया अतितुच्छत्वाद् अधरस्य अतिस्निग्धत्वात् तदधरस्य अतिस्निग्धरक्तशोभा कुत्रास्तीति विचारे विद्रुमे विद्यते रक्तिमा कृत्वा विद्रुमस्या
धरस्य च साम्यं विद्यते यद्यपि तथापि विद्रुमस्य सुधामयत्वाभावात् अधरतुल्यरसत्वाभावाद्विद्रुमेणापि साम्यं न विद्यते इत्यर्थः बिंबी
फलस्य एवंविधरक्तिमाभावात् विद्रुमस्यामृतवत्त्वाभावो देशतदधरस्य चैतद्रुमप्रयुक्तत्वाद् देवतदधरेण ताभ्यां तुल्य इति भावः द्रुमसहिते देशे वि
द्यमानस्य द्रुमरहिते च देशे विद्यमानस्य विरुद्धत्वात् साम्याभाव इत्यर्थः अन्यस्य कीयत्वेन रत्नच्छदस्य बिंबीफलस्य च यद्यपि साम्यं विद्यते तथापि तत्
स्यानास्तीति अस्याप्यदेन सुचित्रमुखेंदाविति सुधासंभवस्य चंद्रे भैम्यधरोष्ठस्यैव संभवात् अथवान्यस्यादपि हेतोरिति यावत् तस्य बिंबीफलस्य शोभाद्र-
द्रुमसहिते प्रदेशे वृक्षवत्त्वे वनेवर्तते बिंबीफललतायाः वृक्षाद्याश्रयत्वात् अस्य तु पुनः संभाव्यमाना विचार्यमाणा शोभा विगतद्रुमे स्थाने संभाव्य-
ते नगर एव भैम्या विद्यमानत्वात् द्रुमभाजि साधारणे वृक्षरहिते रणे तस्य शोभः अस्य तु विद्रुमे हिमाद्रिवृत्ते नगरे संभाव्यत इति वा अर

नै० ७ सी० १०

सेयमिति सेयं भैमी मम रतया सह विरहः वियोगस्तज्जन्याया मूर्छायाः सेयं तमी रजनी तस्या विभातस्य प्रातःकालसमयस्य संबंधिनी संध्या विभाति प्रकाशते कीदृशी
मद्दंतस्य काष्टमुत्कर्षं गतः प्राप्तः काष्ठां मर्यादां प्रगतो ऽस्ता यो रागो ऽनुरागस्तस्य कर्त्री जनिका तथा भ्रमीभिः सम्यग्दृश्यैः द्विजेन्द्रैः समुपास्यमाना सेव्यमाना विभा
तस्याः संध्येयमित्यनेन भैमी दृष्टा नान्या मूर्छापगमः सुचित्तः प्रातः संध्यापि प्राची प्राप्तमुलोहित्यजनिका ब्राह्मणैः सेव्यते रजनी यामिनी तमी त्रियामा इत्यमरः ४५ राजा विति
रहृदय्यमानायां द्विजानां दंतानां राजो पंक्तौ एते हृदये मानाश्वतारः राजदंतानां श्रेष्ठाय यस्मात् द्विजानियाणां विभ्रमं विलासं उज्वललत्वात् धारयति तस्मात्
राजदंतान् भैमी द्विजानि तस्य वेमि किं मत्ताः उद्वेगरागः कुसुमजन्या लोहितिमा सम्यादिर्यस्य तदिदं द्विरदैः मज्जयापोधने न हतं वदन्ताः उज्वलाः कुसुमके च तच्चाभ
स्तोभ्यतेन वा कुसुमेकेण हृतमार्जना दंताः स्थेयुज्वलाभवंतीति चतुर्णामेव मार्जनं क्रियते तेषामेव दृश्यते विप्रवर्तत् तत्स्वात्स्युज्वलत्वान्नु क्लोसामं पुजयते अथ

सेयं पदे तद्विरहार्तिमूर्छा तमी विभातस्य विभाति संध्या मेंहृत्काष्टागतरागकर्त्री द्विजेन्द्रमीभिः समुपास्यमाना ४५ राजो द्विजानामिह राजदंताः संवि
भ्रतिश्रीनियविभ्रमं यत् उद्वेगरागादिमृजावदाताश्चत्वार एते तदवैमि मुक्ताः ४६ शिरीषकोषादपि कोमलाया वेधा विधायांगमशेषमस्याः
प्राप्तप्रकर्षः सुकुमारसर्गे समापयद्वाचि मृदुत्वमुद्रां ४७॥ वा राजदंताः स्वत्रपंयेषां ते राजदंताः वा स्वराणां पंक्तो श्रीनियेविभ्रमं यं क्रिपावनतं
विभ्रति उद्वेगस्योद्वेजनस्य चित्तवैक्लव्यस्य रागस्याभिलाषस्यादिशब्दाद्वेषादेश्चयन्मार्जनं परित्यागस्तेन विशुद्धाभवंति उत्कृष्टो वेगो यथा
रागादेर्याभिनिवाएवं विधाश्चत्वारोमुक्ता भवंतीति युक्तमेवेत्यर्थः घोरानुरागः कुसुमकेणुवाकुलवपुरोस्य तफलमुद्वेगमित्यमरः दंतानां राजानो राज
दंताः राजदंतादित्वात्परनिपातः ४६ श्लोकचतुष्टयेनवाणीं वर्णयति शिरीषेति वेधाः शिरीषस्य कोशात्कुसुमादपि कोमलाया अस्याभैम्याः अशेषं
सकलमंगं सुकुमारतरं विधाय निर्माय सुकुमारसर्गे मृदुतरं वस्तुस्रष्टौ प्राप्तप्रकर्षः सन्वाचि अस्याएववाण्यां मृदुत्वमुद्रां सौकुमार्यमर्यादां समा
पयत् अस्यासुकुमारतराण्येतदंगानि कृत्वा सौकुमार्यमर्यादां भैमीवाण्यामेव समाप्तिं नीतवान् अतिमधुरस्वरेयमिति भावः अन्यो पि क्वापि शिल्पी स्वो
त्कर्षं समाप्तिं नयति ४७॥ प्रस्तेनेति तरुण्यः आम्रादिवृक्षेभ्यो भैसामुजा फलं पल्लवप्याादिरूपमिता सप्रहृभोजिन्या पिकेन कोकिलेन द्विजेन पक्षिणा पठ
नवाणीं कामस्तस्या देशकादितो सा भैमीवाणीरूपा का चिदपूर्वा पवित्रपदद्रव्यसंग्रथः श्रस्या द्विजराजेन मुखचंद्रेण तन्नाधीयन पठ्यते किं अपितु पठ्यतएवक

राम १०

निर्मेयोदसौ दर्वीरदच्छदो ऽस्यधरोष्ठोयस्याः सा एवमेव कथ्यं च प्रतिपद्यते प्रतीयते आश्चर्यमेतदित्यर्थः स्वभेयादृशी सुंदराधरानुभूतातादृश्येव नान्य
दवस्थायामपि इत्याश्चर्यं अत्र हेतुर्निर्गालपदं गो विसर्जनवेलायां दृष्टा सद्यः फलं भवेदिति अथ च यामयामधुररसशुक्राधरानुभूता सा निर्गं
ये दोलवणरसभावो यस्यैवं विधोऽधरोष्ठो यस्याः सा मधुरैव कथमनुभूयत इत्याश्चर्यं मधुररसलवणरसयोः परस्परं विरोधादित्यर्थः ४२ स्मित
वर्णयति यदीति एतादृशयंती स्मितस्य सहस्रांशमहस्तं परिएरकं लेशमपि सुधांशोः यदि चेत्प्रसादीकुरुते चंद्रस्य प्रसन्नो भूत्वा प्रसाद
त्वेन स्मितलेशमपि ददातीति तर्हि स चंद्रो देवस्तमेव स्मितसहस्रांशमेव निर्मिछ्याऽर्थात् कौमुदीभिरेव पूरयित्वा नीराजनं कृत्वा कौमुदीनां
जन्मसफलं कृतकृत्यं कुरुते अत्युत्तमस्य तस्य नीराजनस्यानेन सामवनयोग्यत्वात् अन्यद्वस्तूत्तमं वस्तूत्तमेन वस्त्रादिना रज्यते कौमुद्यः तस्मि
न सहस्रांशेनापि सदृश्यो नेति भावः सहस्रं चासावंशश्चेति वा तृप्तिः सहस्रपरिणाशः इति लक्षणया आलोच्यं अन्यथानित्यं शतांशो स्यादि

ति भृज्यमानाद्यमुपानिशांते स्वमेवानुभूतामधुराधरेयं असीमलावण्यरहस्यं कथं भयेवप्रतिपद्यते वा ४२ यदि प्रसादीकुरुते सु
धांशोरेषा सहस्रांशमपि स्मितस्य तत्कौमुदीनां कृत तेनमेव निर्मिछ्य देवः सफलं स जन्म ४३ चंद्राधिके मन्मुखचंद्रिका कांदरायतेत
त्किरणकृतानां पुरः सरस्तत्र लपर्षद्धितीयं रदावलिकं इति बिंदुरदं ४४॥ नाउरस्तमृणालमेत्य सहस्रं इति स्यान्त्रमिश्रवीमिश्रतिनीराजनार्थं ४२

श्लोकत्रयेण दंतपंक्तिद्वयं वर्णयति चंद्रेति तस्य चंद्रस्य किरणा ज्यात्स्ना अभिप्रायेणैकवचनं किरणेभ्यः सकाशाद्धीनोनामितिनिविडानां चंद्राधिकं
चंद्रोत्कृष्टं एतन्मुखं भैमीमुखं चंद्रस्तस्य चंद्रिकाणां द्युपतमोपदीर्घमप्यत्र चंद्राधिके तन्मुखचंद्रचंद्रिकारूपाणामेव घनानामेघानां तेभ्यो
मेघेभ्यः ज्वरणाद्भेतोरीषदापतंतः पुरः सराणि स्वस्थानानि निःसृतानि हर्षति विंदवस्तान्येव द्वितीयानि यस्य तत् बिंदुवृंदं रदावलिद्वंद्वमिति दंतपंक्तिद्वित
यमिवाचरति अत्र यतिः स्थूलविंदूनां सदृशत्वात् यो दंतत्वं पश्चाद्दृश्यवधानमेव निःसरतीति विंदूनामीषदापतनतत्साहश्यं दंतत्वमित्यर्थः पर्जन्यवर्षास
टलोतास्मप्यमएकादिंदुपंक्तिः पततीति तदनुद्वितीयातन्वेचलत्रेषदापतावलतितत्वहृदिंदं दंतपंक्तिद्वयमिति विंदूनामीषदायदं तत्त्वंघनत्वसदृशत्वसा
उद्धिकोगुणः रदावलिद्वंद्व इतीयत्र सर्वपातेपदिदेभ्यः क्लिवाचारइतिक्लिप ४४॥

का॰ टी॰
७ मी॰
११

त्वं जातमित्यर्थः उन्नमन्त्योगां स्वभावादेव चिबुकं निम्नं भवतीति भावः ५१ ७ भरतित्स्नो कन नवकेन सावयवं मुखं वर्णयति प्रियेति अयं सुधांशुश्चन्द्रः प्रिया
मुखीभूय यस्मै मी मुखत्वं प्राप्य मुखाकारेण परिणम्य राहुभयस्य व्यपेनाभावेन मुखीनिश्चितः सन् जयति सर्वोत्कर्षेण वर्त्तते मुखे चंद्रस्य राहुबाधाना
स्तीति मुखित्वं यत स्वायं चंद्र एवं तस्मान्नस्यैव चंद्रस्य बालमुद्रयसमयप्रभाविकरणं चक्रवालं किरणमण्डलं भव्यं स्तामधरबिंबलीलामोष्ठबिंबलीलाम
धरोष्ठविलासं दधार चंद्रतुल्यं मुखं उदितमात्र रक्त किरणं चंद्रतुल्योधरोष्ठ इति भावः अन्योपि वैरिणः सकाशाद्भीतः स्वदीपः परिजनोपि भीतः सन्नुत
दग्ववोधार्थमम्याकारं कृत्वा धारयन्मुखी भवति बालश्चलीलां धारयति ५२ अस्या इति पर्णस्य सर्वावयवपरिहर्णस्याथ चन्द्रतुल स्या स्यामुख
स्यमहिमा अष्टत्वं कीर्त्तिरथ चंद्रापेक्षया धिकि परिमाणत्वं नास्तु अपितु अस्त्विस्यर्थः किं भूतेस्य पूर्णिमास्मा सम्भारेभो यस्य य उदये पूर्णिमा नाम्नि

प्रियामुखीभूय सुखी सुधांशुर्जयत्ययं राहुभयव्यपेतः उन्मांवभाराधरबिंबलीलां तस्यैव बालेकरचक्रवालम् ५२ अस्यो मुखस्यास्तु न
पौर्णमासस्य पूर्णस्य जित्वा महिमा हिमांशुः अलस्थलं दधदर्द्धमिन्दु भालस्तलीयः खलु यस्य भागः ५३ यथेमयोनामुखपद्मसस्यास्
साम्राज्यमंभोजकुले विलेपि सरोजराजो सज तो दसीयां नेत्राभिधेया वत एव सेवा ५४ ॥ पूर्णिमायामस्य मितिवान प्याङ्गं तं हिमांशुः पूर्ण

20 चंद्रं जित्वा स्थितस्य कुतोधिकत्वमित्यत आह खलु यस्यास्तयस्य मुखस्य स्थली यो भागोंऽशः भागः ललाटं अर्द्धं खंडमिन्दुमष्टमीचंद्रं शकलरूपचन्द्रं किं भूतः
रेखुन्मुखावबालत्व कलंकस्य धारयत् मुखे सत् ललीयो भागो भालो यस्य चंद्रार्द्धरूपकेन अंशेन मुखं चंद्राधिकं मुखे चंद्रार्द्धतुल्यभाला चेयमिति भावः
भालोर्द्धचंद्रतुल्यः तद्धाभागः पूर्णचंद्रतुल्यस्तयर्थः जितेस्य नन्तरं स्थितस्येत्यथायाद्र्ये अन्यभिन्न कर्त्तृत्वा त्वानुपपत्तिः ५३ साम्राज्येति वेधाः अखिल
पद्मंभोजकुलेस्या मुखपद्मे साम्राज्यं काद्रराजमण्डलाधीश्वरत्वं व्यपनाकृत अन्यच तदेपदयासम्पगति शाय्येन राजत इति सम्राजे अत एवनेत्राभिधेयो न
त्रसंज्ञको सरोजराजोऽन्यकमलापेक्षया श्रेष्ठी नेत्रनाम तेमतच्छेत्र दपोसरोजराजोस्य दसीयां अमुष्येत् मुखकमलस्य संबंधिनीं सेवां स्रजतः
कुरुतः अस्यपदिसम्राट् त्वं न स्यात्तर्हि किमिति नेत्राभिधाभ्यां सरोजराजाभ्यां सेवाक्रियेत क्रियते तावदतोन्यथानुपपत्तिप्रमाणागम्यं सम्राट्त्वमित्यर्थः राम
मेमीमुखेनैव जितात्वमिति भावः अन्योपि सम्राट् राजभिः सेव्यते अत्रैव राजस्य येन मंडलस्येश्वरस्त्वयः शास्ति यस्याज्ञया राज्ञः सम्राडित्यमरः ५४ ॥ ११ ॥ ८ ॥ ११

आयसाम्राद्रिमंजरीभक्षणेन पिकस्य पञ्चमस्वरत्वं संचितं पिकः पंचमं स्वरं पठति सर्वेमीत्वरणे वेदाभीमवितेनास्य स्वपरं तुनापातीत्यर्थः कोकिलस्वराधिक मैभीस्वराकर्णनमात्रेण मदनाद्वैतमेव भवतीति भावः अन्येनापि भिक्षाभुजाब्राह्मणेनाद्वैतमतिपादिका एकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेत्यादिकोपनिषद्वाक्यस ण श्रवणादधीयते न विद्यते द्वयं यस्य तदद्वयं ब्रह्म नवाणलक्षणं पदद्वयमिति समासः द्विजराजतः आख्यातोपयोगे इति अपादाने पंचमी भिन्नलक्षणासमहः भिक्षा द्विंशेण ४८ पद्येति सरस्वती अस्या भैम्याः तस्याः सपत्न्या लक्ष्म्या विजिगीषया जेतुमिच्छया सपत्नी गृह्यत्वलक्षणं रस्याद्विति मनोषया सौंदर्येण जिताब्जं जितपद्मा मास्यं इंदुमुखं चंद्रं अयते सेवते किं वितर्के किं कृत्वा एकस्य विलोकभाभांक्षयत्मनः सपत्नी लक्ष्मीपद्मस्य अंकः क्रोडः स एव सद्म स्थानं यस्यास्तां अवेक्ष्य च दृष्ट्वा एकमलसंकोचात् इंदोरपि जिताब्जो भवति यद्वा अजितोऽब्जः चंद्रो येन चंद्रेण कमलं जितं सोप्यनेन जितइ

मस्तनवाणाद्वयवादिनी साकाचित्तद्विजेनोपनिषत्पिकेन अस्याः किमास्यद्विजराजतो वा नाधीयते भैम्यभुजातरूपः ४८ पद्मांकस
द्मानमवेक्ष्य लक्ष्मीमेकस्य विष्णोः श्रवणात्सपत्नीं आस्यं अमुष्या भजते जिताब्जं सरस्वती तद्विजिगीषया किं ४९ कंठे वसंती चतुराप
दस्याः सरस्वती वादयते विपंचीं तद्देववगान्मृगमुखे मृगाक्ष्याः श्रोतुः श्रुतौ याति सुधारसत्वं ५० विलोकितास्या मुखमुन्नमय्य किं वे
धसेयं सुषमासमाप्तौ धृत्युद्भवाय च्चिबुके चकास्ति निम्नं मनागंगुलियंत्रणेन ५१॥ तितरुण्याम् अयणलक्ष्मीवाण्यापातितरां जिते त्यर्थः वक्त्रोत्या

द्विचातुर्यमस्यामेव विद्यते नान्यस्यामिति भावः अन्यापि सपत्नीगृहादि तस्माद्दुष्टत्वं करोति अब्जो जे वा तु कः सोम इत्यमरः ४९ कंठेति अस्या कंठे वसंती वीणावादने चतुरा सरस्वती यद्विपंचीं वीणां वादयते तद्देवीणावादनमेव मृगाक्ष्या मुखे वाङ्मयवाणीत्वेन परिणम्य श्रोतुः श्रुतौ कर्णे सुधारसत्वं याति वीणावन्मधुरस्वरेयमिति भावः वाङ्मयेत्यत्र च्व्यंतत्वात् कृतिसंज्ञायां समासः ५० चिबुकं वर्णयति विलोकितेति विधिः सुषमासमाप्तौ मुखनिर्माणशोभासमाप्तौ सत्यां मुखमुन्नमय्य किंचिदूर्ध्वीकृत्य विलोकितमास्यं यस्याः एवंभूता किं अलंकरणसमाप्तौ शृंगारकारिणी मुखमुन्नमय्य अलंकारशोभां विलोकयति विधिनापि तथैव कृतमिति वितर्कः अस्या मुखमुन्नमय्य विलोकनाकर्षणात्तदवस्थितज्ञाहमित्यत आह धृत्युद्भवाय यस्या अनागीषन्निम्नं गभीरं चिबुके हन्वग्रसंधौ धृत्युद्भवा अंगुलीधारणजन्या अंगुल्या कृत्वा यायंत्रणा नियमनं सैव चकास्ति शोभते अतिमार्दवांगुलिधारणादपि हन्वग्रसंधौ निम्न

का॰ नै॰ ७ टी॰ १२

वंभृताः सत्यः भैमीया चर्यति त्वत्स्तेस्वते अस्य स्तुतिः स्पर्धोऽद्भुतासमागामिष्यतीतित्वमुखेणोभयापि रुचिराभवामवा म इति भैमीमुखस्येभागेमां
याचेत इत्यर्थः कमलभूमीमुखद्वैधीः सर्वेषामस्मिता स्तीतिभावः अन्योपि स्वामिनि दत्तप्रसादे रक्तः सन्नपायाचते अन्यायाचन्यदीयमलंकारं स्वा
लंकरणार्थं स्तोमसायेयाचते कौतुस्समययाचितमवर्ण्यं प्रमुणाहीयते अर्कायग्लानमनुरिः ति सम्पद्मत्वैतिरूपमाना मकप्यानस्थस्याव्ययोप्य
त्यात्मनेपदे स्तोयं भावं ज्ञापयितुमितिहेतोवाणान च यान्विर्दिष्कर्म ५७ अस्याइति अस्यामुखेनैव नित्यस्पर्धी सदास्पर्द्धमानश्चंद्रः विजितपराभ
यत्वस्तुनिश्चितं प्रसत्य रुष्टा लभमानो बध्यमान एवायुनापि तिष्ठन् परिवेषएव पाशो वध न रज्जुर्यस्येवं विधिः स्यात् भवेत् नान्यथेत्युत्प्रेक्षा घटत इ
त्यर्थः किंभूतेन मुखेन उद्वर्तनार्थं मिलत्सलग्नं कुंकुमं तदेव रोषभाः कोपलो हित्यं यस्मिन् मिलतो कुंकुमस्य पारोषभायस्मिन्निति वा भैमीमुखस्य
र्द्ध्या सापराधश्चंद्रः मुखेनैव जित्वा परिवेषमिषेणाव बध्यत्यर्थः चंद्रोपि भैमीमुखसमानो न भवतीत्यर्थः अन्योपि स्पर्द्धमानो राज्ञाहृतः सन् हठाद्विनि

अस्या मुखेनैव विजित्य नित्यस्पर्द्धी मिलत्कुंकुमरोषभासा । प्रसह्य चंद्रः खलु नह्यमानः स्यादेव तिष्ठत्परिवेषपाशः ॥ ५८ ॥ विधोर्वि
धिर्बिम्बवलाविलोपैर्लोपैकुहूरात्रिभमासिमासि । अभेद्यरश्मीकृमिमं किमस्या मुखेन्दुमास्यात्प्रथमेकशेषं ॥ ५९ ॥ कपोलपत्रान्मकरास्म
केतुं भ्रंशं जिगीषुर्दनुषा जगन्ति । इहावलम्ब्यास्ति रतिमनोभूरज्यद्धनुःश्रीमधुनाथरेण ॥ ६० ॥ त्यनिवध्यतिसोपिवद्धएवतो इत्तीति खलु स
आयामवानह्यमानइवेति ५८ विधोरिति विधिर्मासिमासि प्रतिमासं कुहूरात्रौभुवनर्त्तेउकला मावास्या रात्रिर्तु विधोश्चंद्रस्य बिम्बवलानि रहसि मे
ऊलानिलोपैलोपं विलुप्य अभेद्यरश्मीकं अविनश्वरशोभमिमं धत्तस्तदेतस्य मस्या मुखेंदु मुखचंद्रमेकशेषमेकश्च सो शेषश्चेतथाभूतं आस्त्याप
यत्किंस्थापितवान् किं अमावास्यायां सर्वेषां चंद्रदर्शनाद्दिपमुखेन्दुलास्पित्वा चंद्रबिंबांनास्थाने अविनश्वरशोभत्वात् कार्यकारित्वात् अ
स्यामुखमिंदुस्थापितवानित्यर्थः इत्यपि त्वाद्यपि चंद्रो मुखेतुल्यो न भवतीति भावः अन्योपिकारूस्वयमेव कृतं तत्तत्समुत्पन्नं ज्ञात्वा विनाश्यमुद्रातरं व
स्तुस्थापयति अथच सरूपाणां मध्ये काचिच्चित्स्वरूपाणि विलुप्यैकशेषः क्रियते यथैकः शिष्यते सत्कार्यकारी भवति लोपं आभीरगोनमुस्वेतिलमुख
५९ कपोलेति मनोभूः कामो रतिप्रीतिं अथचरतिं स्वप्रियामवलंब्यांगी कृत्य लयासह इह भैमीमुखे स्ति किंभूतः कपोलः लिखितापत्रवल्लीरूपा मकरा
रास्मकेतुः सविनः तयोप्रमुखेवधनुषाजगज्जिगीषुः तथा अपरेण आश्लदर्शनेनमधुना वसंतेन रूत्वा ज्यन्तोनुरागो रयस्यावसंतेन लदर्शनेनवय

राम १२

११

दिवेति दिवारजन्योः क्रमेण दिनरात्र्योः रविसोमाभ्यां सकाशात् भीतेन मयं प्रापे भी मे भयाया याचितं द्वंद्वं भुजे स्थलकमलं शोभां अस्याः अस्मे मुखे निक्षिप्ततः य
दास्यापयतः तदा तयोः श्वंक्रस्पयोः श्रीरभ्रस्य वीजीतेन चंद्रेण हि वसे चंद्राङ्गी तेन कमलेन रात्रौ यदा स्वशोभां भे मीमुखे निक्षिप्तानदानं तदृप्यमणिनिः
शोभं जातं अप्याच निक्षिप्ततोऽन्यासौ कुरुतस्तदा चंद्राब्जयोः शोभा नास्तिरद्वंतु भे मीमुखे पुनः एकस्य चंद्रस्याब्जस्य वा श्रियो भियास्तत्वाकवाक
स्मिन्समये दिवरात्रौ च चंद्रशोभया कमलशोभया च शोभे चंद्रस्य शोभा रात्रौ केवल न दिने कमलस्य शोभा दिने एव न तु रात्रौ भे मीमुखे तु दिवारात्रौ च स
शोभामित्यर्थः भे मीमुखे चंद्रस्थलत्वोऽरूपं निक्षिप्तं रात्रौ न स्थेयं प्रच्छति दिने भीतत्वात्तस्याः एवं कमलस्थलश्रीरूपं कमलं निक्षिप्तं दिने प्रयच्छति रात्रौ
भीतत्वात् धनादिनिक्षेपोपि पनिनायदा याच्यते तदैव दातव्यो भवति न स्थापनीयश्च भवति यावत्स्थियते तावत्तेनेव स्वस्यालंकाररक्षि येत दिवाचंद्र

दिवारजन्यो रविसोमभीते चंद्रांबुजे निक्षिपतः स्वलक्ष्मीं आस्ये पदस्याननदानयोः श्रीरेकृच्छ्रियं द्वंद्वं कुरानकान्तं ५५ अस्यामुखश्री
प्रतिबिंबमेव जलाज्जलात्ताम्रमुकुराच्च भिन्नात् अप्यर्प्यथनः वलुपयचंद्रे विभूषणं याचितकं कदाचित् ५६ अकौपयत्यवलुतिरमानाभ
गर्भिनागद्विभिरंबुकेलौ भैमीमुखस्य श्रियमंबुजन्यो याचंति विस्तारितपद्महस्ता ५७॥ द्वीपाराद्वैऽक्षमलदीर्म्याचम्मालाम मतंकरोतीत्य

र्थः ५५ अस्या इति वल्लभस्य हस्तेपद्म श्चचंद्रस्यश्चाभोनानातितद्भुजेलात् भिन्नात् मुकुरादादर्शाच्च अप्यर्प्य अर्थोत्प्रतिबिंबमेव याचित्वा अस्याभैम्या
मुखश्री प्रतिबिंबमेव सशोभमुख प्रतिबिंबलक्षणमेव याचितकं याच्ञाप्राप्तं विभूषणं कदाचिद्दिशि रात्रौ च यतः धारयतः जलोत्पन्नत्वात्पद्मस्यपितृ
८
जलं तृप्तत्वोज्ज्वलात्वाद्विगुणशोभाद्दर्पणस्य चंद्रः सत्वंपि तमिन्नाभ्यां याचितं दीयते यो न्वितकालेकारः कदाचिद्भूपलेन सर्वदा उदके यदा प्रतिबिंबितं
भैमीमुखं तदेव पितरं जलं याचित्वा दिने कमलं शोभते दर्पणे यदा प्रतिबिंबितं भैमीमुखं तदेव दर्पणं मिनं याचित्वा रात्रौ चंद्रः शोभते नान्यथेत्ययोः शोभेस
र्थः भैमीमुखबिंबेनापि सदृशो यदा पद्मश्चचंद्रो भवतस्तदा भैमीमुखस दृशौ कुतस्तरां भवेतामपि न कुतोपीति भावः चोपरस्पर समुच्चये याचितकं या
चितेनप्राप्तमित्यर्थः अयमित्यया चिताभ्यां कनाविति किन् ५६ अकीयेति अकार्यस्य योपपत्यं प्रिया पतित्वमानास्वमकापनेनस पैस्वोयं भावं स्नाप
पयितुकामाः अंबुजन्यः अंबुके लौजलक्रीडासमये गर्भे द्विभिर्नेत्रैः हस्ता मितोस्तानां भैम्याः एवमुखस्य श्रियं विस्तारिताः पद्महस्ताया मित्ताः ए

का॰ टी॰
१३

मन्यइति रतीशः कामः अमुना बत्तरीयेन कर्णलतामयेन छिद्रेणदुरेतरेण दृढतरेण पाशरूपेण पाशभृता हृदयेन हत्वा एकएवैकाकी पाशोयस्यैवं विधं वरु
णं मुक्तेन विजितो जितवान् मन्ये किं भूतः अनंगी कृताया मन्मततिः अमराहित्यं येन पाशहृदयेनैकस्य पाशस्य जयः सकल इति आयासराहित्यं कर्तुम्
गं दृष्ट्वा वरुणं द्वयः सर्वे पिकामपरवशा भवंतीति भावः पाशो बंधनग्रास्त्र योरित्यमरः विजिग्ये विपराभ्यां जेरिति तङ् ६४ आत्मेति स्मरोपि ल
ब्धस्तु हृष्टवतारो दोषो वा दृष्टो यस्याएतादृशः उचितोपुत्रः यतश्चतुर्भुजस्य श्रीकृष्णस्य तातस्य पितुः आत्मैव स्वरूपमेव आत्मा वै पुत्रनामासीति
श्रुतेः पितुः सदृशः पुत्रो युक्त एव तस्य चतुर्भुजत्वे अस्याः भ्रुवौ लत्वापयोर्भूत्वा पयोर्भ्रुवोः स्मरधनुषोः चिपिटे विस्तृते कर्णलते एवं वंशत्वं
शोषिणत्वकामांगोज्वाविंभेम्याभ्रुवो कामधनुषी कर्णी मौर्व्यो द्वयोर्धनुषो मौर्वी ह्रियेप्युक्तं निर्मापारस्यधनुषोऽवतारितमौर्वी कोणे लिप्त
निकर्णलते अपि भ्रुधनुषोः कोणे विद्यते इत्यर्थः चिपिटा वित्यपि पाठः ६५ ग्रीवां वर्णयति ग्रीवेति येयं ग्रीवा कृतेवा अस्त्यर्थमस्तेराध्यङ्गिम्याः

12

मन्ये मुनाकर्णलतामयेन छिद्रेणदुरेतरेण एकाकिपाशं वरुणं विजिग्ये नंगीकृताया मततीरतोषाः ६४ आत्मेव तातस्य चतुर्भुजस्य जातश्चतु
र्हीकृचितः स्मरोपि तस्यापयोः कर्णलते भ्रुवौ ज्यैवं शत्वगंशो चिपिटो किमस्याः ६५ ग्रीवाङ्कुतेवाऽवटुघोमितापि प्रसाधितामाणव
केन सेयं आलिंग्यतामप्यवलंबमाना सुरूपताभागखिलोर्ध्वकाया ६६॥

अङ्गतत्वमेव विरोधगौरादिक्षितः अवद्यास्फाटिकया ग्री
वायुरोभागे नालं कृताऽपि समुच्चेयमाणवकेनार्धहारत्वेन हारविशेषेण वा प्रसाधिता अलंकृता लग्ना आलिंग्यतामपि आलिंगनयोग्यतामपि
सौंदर्यमवलंबमाना आश्रयंती अतएव सुरूपतां शोभनरूपत्वं भजत्या श्रयति एवं विधः अखिलः ऊर्ध्वकायः शरीरोर्ध्वदेशो यस्याः कंठसौंदर्यात्स
कलः शरीरोर्ध्वदेशः शोभते इह ग्रीवा नान्यस्या इत्यर्थः अशुरूपताभाक् अतिप्रियता आलिंग्यताभाग विलोर्ध्वकायो यया हृत्वेति वा याऽवटुः
शोभिता नसामाणवकेन वालेन प्रसाधितेति विरोधादाश्चर्यं अथ च आलिंग्यतां महेल विमोषत्वं तद्रूपत्वमवलंबते साधुरूपताभाजः अखिला
ऊर्ध्वकामः मदविशेषा यस्या यया वा दर्शितया कृतित्वक्यापवमध्या स्तत्पोर्ध्वकः आलिंग्य श्चैव गौउच्चाकार मृदंगा मुरजा भेदास्त्वसालिं राम
ग्योर्ध्वकास्त्रय इत्यमरः सकृपत्तेति पाठो वा ग्रीवया कृत्वा कृतेति कृत्वा एकपदे भेमी विशेषणानि अवटुर्घाटा कृकाटिका अर्धहारो माणवक इ १३
त्यमरः मवेन्मानवकौ वा एते हारभेदे कुपुरुषे इत्यजपालः ६६॥

श्लोकपंचकेन कर्णौ वर्णयति। वियोगेति अस्याः कर्णौ रतिश्च तत्पतिः कामश्च ताभ्यां निवेद्य स्वोपहारस्य संबंधिनो रूपो मंडकौ इह इह विविधिशिल्पं न्य स्तनिर्माणमिति संभावना एतदर्थं अस्य कर्णौ कोमलौ निर्मिताविस्यर्थः किंभूतौ वियोगजनिताये वाष्पा अश्रूणि तेषां रंचितस्य दर्जितस्य नेत्रपक्ष्मस्य छद्मना व्याजेनापि तौ विनिर्गतौ स्वर्गार्थं दत्तार्थं पयः भृङ्गेन लब्धं पयो यास्तो अश्रुजलं नेत्रे च दान्तं घोषयोः समीपे तिष्ठतः नेत्रयोः समीपे जललवो येन वलः आकर्णनेत्रत्वादित्यर्थः कर्णदर्शनादपि मदनो वा निरितिभावः रूपो ऽस्त्रः पापिष्ठकस्यादित्यमरः निवेद्यं अर्हार्थेण तु ६२ उहेति आलिवक्रः वैषम्यादतिकुटिलः अंगयग्रह्णार्थं युक्तः कुर्वीयो ऽन्नं तु ध्वशास्त्रो यस्य शास्त्रं सम्यक् तस्य निस्यंदः सारभाग एव सुधाप्रवाहः अमृतप्रवाहः येन यथा२ इ अस्याः कंठस्य आविश्वस्तस्य पंथा भेन्याश्रवः पन्नगगेह कर्णताटंक वेयप्रणालिका रेखेव कर्णरूपं च अनुधावति या दृशी प्रणालिका तादृशी एव

वियोगवाष्पांचितनेत्रपक्ष्मच्छद्मार्पितौ तौ स्वर्गेपयः पन्नगौ। कर्णौ किमस्या रतिमन्मथाभ्यां निवेद्यरूपौ विधिशिल्पमोहक ६१ उहाविशायेन पातिवक्रः शास्त्रौघनिष्यंदसुधाप्रवाहः सोम्याश्रवः पन्नगगेहप्रणाली रेखेव धावत्यभिकर्णरूपं ६२ अस्याश्च श्रोदशासे विभज्य वि धाः श्रुतीर्दधतु लक्ष्मई कर्णानि रूक्मौ गंगभीररेखे किल स्यसंख्येव नवानवांकः ६३॥

प्रवाहो भवति अत्र चला टंकप्रणालिके कुंडला कारत्वा वक्रे अत एवं गच्छ अवाहोपि वक्रोयुक्तः यथा वक्रगाभिनो दिप्रवाहस्य प्रणाली न रूपो मार्गो वक्र एव भवति रूपं चानुधावति अतीव वक्र कर्णरेखा रूपया प्रणाल्या कृत्वा वक्रः शास्त्रसुधाप्रवाहः कर्णयुगं भेप्या वायो विद्वद्भिः इत्यर्थः वक्रोक्तिः सुधारूपा भवति सकलकलाप्रवीण यमिति भावः निष्यंदत इति निष्यंदः पचाद्यच्च अनु विपर्यय मितिभ्यः स्यंदतेरितिषत्वं अभि कर्णरूपमिति लक्षणेनाभिमतीति समासः ६२ अस्याश्च इति अस्याः श्रुतीः कर्णौ श्रव्याः दश प्राविधाः विभज्य विधाय तस्य यदर्थं अस्य प्रयत्न कंदधतु धारयामासेतु तस्या कर्णौ वा कर्णमध्ये उत्की र्णौ कृतौ गभीरा निम्ना रेखा यस्याः एवं भूतो नवसंख्या धोतको कोनवाः दशवां स्वर्यन्त्रपात्र संख्या किं न अपितु भवत्येव नवसंख्या काविधाः एका श्रुतिर्धीयते अपरा दिनवसंख्याका इति धोतनार्थं स्यणेव कर्णमध्ये रेखा न पो ऽर्थ ऽर्थाद्वा गणनान् कोनवो को निर्मित इत्यर्थः तस्ये वा सेव संख्यानवा किं नवांक एवेत्यर्थः इति वा नवेति निषेधार्थः अस्याः कर्णरेखानवांकतुल्या सल क्षणेतिभावः ६३॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

का॰ नै॰
७ टी॰
२४

न्तादिति अमौ एतस्य हस्तस्य पंचशाखैरुत्पन्नः स्वयमेव रक्ताम्भवंती नखा यस्य अंगुलीनां पंचकस्य मिषात् आजानुप्रियायाः भैम्याः करे निः
किं भृते रक्तत्वा हैंगुले हिंगुलेन रक्तपद्मं तत्र निर्नियन्तृणं इष्टधिस्तत्स्वपेकिं भृतापंच शारीहेमाः सुवर्णमयाः एके अष्टापदं वा मुखाने यस्याः सा तथा
विष्णुयोनि अनु निपवीणि अंग यो यस्याः सा मद्दवस्य अब्जस्य मत्वात् इति मिदि यथैव मयः तस्य ब्जस्य साम्यात् हस्तपद्ममेव इष्टुमि स्वार्दिंगुलेन रक्तं तेक
रस्येष्टधित्वं पंचांगुलीनां पंचत्वाणित्वं रक्तनखानां च सुवर्णपंखत्वं उभयो रपि विष्णुरूपवत्वं अनुरूपं च सुवर्णरक्तं भवति भैमीकरांगुलिदर्शनात् कामप्रा
दुर्भावो भवतीति प्रतिपाणि वर्णितं पंचशारत्वं हैंगुलले नरक्त मिश्रणे पंचशारीसमाहारो हि गीतोऽपि ७० अस्या इति यः पल्लवः अस्याः करस्य हंसस्या लिस्य
ईयागवहनं अभिस्तावस्तेन अधिकाधिकं यस्य यज्ञास्य हेनेगीके अधिरभिलाषमन्त्रिर्येस भैमीपाणितुल्या हमिति चिन्तयन्ते एवं विधः सन् वा
रजस्त्वस्यांगुलिपंचकस्य मिषाद्दशां हैंगुलमयतले हैमैकपुंखास्त्रिविष्णुरूपवीभिया करे पंचशारीस्मरस्य ७० अस्याः करस्य हंसनगर्भ-
गर्भिद्वालत्वमापत्स्खलु पल्लवोयः भ्योपि नामाधरसाम्यगर्वं कुर्वन्कथंवास्तु नमवालः ७१ अस्यैव सर्गायभवत्करस्य सरोजसृष्टिर्मम
हस्तलेखः इत्याह वेधाद्विरिणीदलयां किं हस्तलेखो रुतमालयासां ७२॥ लत्वं नबीनत्वं आपत्खलु यस्मान्नवीन स्यैव तस्य स्तनत्वासातिशाम्याई त्वाद्
यवालत्वम शत्वं आपस्यापेदा धिकेन भैमीपाणिना सह स्पर्धमानत्वात् अथ स्वयं पदे लवः पल्लवः यस्यानुप्रियपाणिनाम सहयदास्य हृषेत तदा समस्ते
एव पाणिस्तस्य इत्वात्तस्य वातिनिरुष्टत्वाद्दिस्य थे सपल्लवः भ्रयः पुनरपि अधरसाम्यगर्वं अधाद्वत्वोहमिति गर्वं कुर्वन् प्रहृष्टो वालः अतिन्नत्वः कथं वा
नास्तु अपितु तादृश एव भवतु अथ च मूर्खः कथं नास्तु यः पाणिसाम्यं न लेभे सपाणिपदेलया निरस्त स्याधरस्य साम्यमिच्छन् मवालः प्रहृष्टो मूर्खः कथं न अ
पितु मूर्ख एव तरस्य धिः नाभेस्तु पद्मसेन पल्लवो दयतिरस्तो भैमीकरा विनिभावः अथ रवर्णनं प्रासंगिकं मूर्खो भर्वेद्विवालस्या स्मरः ७१ अस्येति धातान्नस्यां
हरिणेक्षणायां भैम्यां विषये हस्तलेखी कृतयालिखितया सरोजसृष्ट्या कृत्वा इति आहृ किं पूर्वोक्ता अते किं हैमैनि अस्य भवत्करस्य त्वया ऐरवर्णायनिर्मी
णाय सरोज सृष्टिर्म हस्तलेखोऽभ्यासो ऽभूदिति हस्तयोः कमलाद्युतिरमणीयत्वेलक्षणे मत्तरेखो जन्यकमलवत्वं चत्वं चित्रं अन्यो पिचित्तो पूर्वं हस्तलेख

73

राम
१३

कंठं मणेयतिकवित्वेति विधाता अस्या अधिकंठं कंठे कवित्वं गानं प्रियवादः प्रियवचनं सत्यं चेतानि व्यधित विरचितवान् कुतो ज्ञातमित्यत आह सोयं विधा
कंठे रेखात्रयस्य न्याससमिषात् खलु एणीमयीलांकवित्वादीनां स्थापनावासाय स्थितस्य सीमास्थितस्नो विवभाज विभक्तवान् रेखात्रयेण चत्वारि स्थानानि
भवंति कवित्वादिकलावली कंठ कंठे चेयमिति भावः रेखात्रयांकित ग्रीवा कंबुग्रीवेति कथ्यते ६० श्लोकद्वयेन बाहू वर्णयति बाहू इति प्रियायाः
बाहू मृणालं जयतां अनुमतमेतत् यतः अस्मिन् भुजलक्षणे द्वंद्वजयो नाम यत्नसन विस्मयः अतिगौरत्वादतिमृदुत्वाच्च बाहुभ्यां मृणालं जितं किमा
श्चर्यमित्यर्थः अथ च द्वाभ्यामेकः सुखेन पराजीयते अथ च द्वंद्वयुद्धे जयो भवत्येनेनाश्चर्यं एकस्य जयो युद्धे भवत्येव तत्तु तस्य न रुच्चैरतिशायितं चित्रमा
श्चर्यं तत् जितस्य भग्नस्यामुष्य मृणालस्य रणे निर्व्यापनं अपचारहितं आलोक्यते पराजितस्य तत्करणं सव्यापं भवति अस्य तु दंडेन ताश्चर्यं हि यात् कमलमृणाल
मध्ये छिद्राणि दृश्यंते भैमीभुजौ मृणालादपि गौरतरौ कोमलतरौ चेति भावः द्वंद्वं कलह युग्मयोः ६१ इति निर्व्यापनमित्यमरः पद्मे निर्गतं अपत्रपान्निर्व्यप

कवित्वगानप्रियवादसत्यान्यस्या विधाता व्यधिताधिकंठं रेखात्रयन्याससमिषात् सीमां वासार्थं विवभाजसीमाः ६७ बाहू प्रियाया जयतां मृ
णालं द्वंद्वे जयो नाम न विस्मयोस्मिन् उच्चैस्तु तच्चित्रममुष्य भग्नस्यालोक्यते निर्व्यपनं यदंतः ६८ अजीयतावर्त्तशुभंयुनाभ्यां दोर्भ्यां मृ
णालं किमु कोमलाभ्यां निःसूत्रमास्ते घनपंकमृत्सु मृत्सु नाकीर्त्तिभूतलिमग्नं ६९॥ नपि ति निराद्य इति तत्पुरुषः ६८ जीयतेति आ

वर्त्तैर्दक्षिणावर्त्तैन शुभंयुः शुभान्विता रमणीया नाभिर्यस्याः तया भैम्या कोमलाभ्यां दोर्भ्यां भुजाभ्यां कृत्वा मृणालमजीयत पराजितं किमु संभाव
नायां अत एव निःसूत्रं निर्जीवस्यं सूत्रैर्रहितं निरुपायं सत् अथ च तंतुरहितं तन्मृणालं घनपंकमृत्सु निविडपंकनिविडकर्दममृत्तिका
स्वास्तु मृत्सु शरीरेषु अकीर्त्तिभू अकीर्त्तिः अयशः सुनिमग्नं किमु आस्ते अपि तु ताभ्यां जितत्वादेवैवं विधमास्ते अयशसः श्यामत्वान्मृ इप
त्वे अतिकोमलं मृणालं तंतुरहितं भवति अयोपि केनचिज्जितो निरुपायः सन्नकीर्त्तिभू निमज्जति इति कोमलमपि मृणालं भैमीभुजसदृशं नेति
भावः सूत्रं तु सूचनाग्रंथे सूत्रे तंतुव्यवस्थयोरिति विश्वः शुभंयुः मत्वर्थे शुभमयोर्युस् ६९ श्लोकत्रयेण पाणी वर्णयति ॥ ॥ ॥

का॰नै॰
७टी॰
२४

गुच्छेति माणिक्यमयस्य हारस्य रोहितश्रीः लोहिता कान्तिः विदर्भे सुभ्रूपयोधरे भैमी कुचे रोहति प्रादुर्भवति किंभूते गुच्छो हारविशेषः आलयः आश्रयो येषां तानि स्वच्छत्वमानि निर्मलत्वानि उदबिन्दुवृन्दवत् जलबिन्दुसमूहवत् आभा येषां तानि मुक्ताफलानि तैः फेनिलः फेनयुक्त इवोज्ज्वलतरः अंको मध्यं यस्य मुक्ताहारमाणिक्यहाराभ्यां भैमीकुचौ शोभेते इति भावः अथ च पयोधरे मेघे रोहितश्रीः ऋजु धनुः शोभा प्रादुर्भवतीति उक्तिः हारमे हायष्टिमेदा गुच्छ गुच्छार्द्धगोस्तना इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजु रोहितो लोहितो रक्तः इत्यमरः फेनिलः मत्वर्थे फेनादिलच् इति लच् ७६ निःशंके तिथदेतन्मुखं अस्यां भैम्यां अर्थे इन्दुबिंबवदुदितः किंभूः निःशंकं यथा तथा बलात्कारेण संकोचिता निमीलिता नि अथ च जितानि कमलानि येन इदं मुखं न किंतु इन्दोः यमित्यर्थः चन्द्रेणापि हि कमलानि संकोच्यन्ते मुखेनैव कव्यात्संकुचितेकमलेऽवलेन तु कुचावित्यर्थः तथाप्युदितेपि चन्द्रे स्तनत्व

14 गुच्छालयस्वच्छलमोदबिन्दुवृन्दाभमुक्ताफलफेनिलाङ्के माणिक्यहारस्य विदर्भसुभ्रूपयोधरे रोहति रोहितश्रीः ७६ निःशंकसंकोचितपंक जोयमस्या मुखेनोमुखाभ इन्दुबिंबः चित्रं तथापि स्तनकोकयुग्मं नस्तोकमप्यञ्चति विप्रयोगं ७७ आभ्यां कुचाभ्यामिभकुंभयोः श्रीरादीयते सा नवयोर्नताभ्यां भयेन गोपायित मौक्तिकौ तौ प्रव्यक्तमुक्ताभरणाविमौ यत् ७८॥

स्तनकोकयुग्मं चक्रवाकयुग्मं कर्तृ स्तोकमपि अल्पमपि विप्र योगं वियोगं नांचति न प्राप्नोति मिलितमेव यतस्ति इति अलक्षितं आश्चर्यं च चक्रवाकयुग्मं चंद्रोदये वियोगं प्राप्नोति कुचलक्षणं नेत्याश्चर्यं च कोकं कमलकलिकाकारं भवति स्मिलितो चेत्तत्कुचाविति भाव ७७ आभ्यामिति आभ्यां प्रत्यक्षदृश्याभ्यां कुचाभ्यां इभकुंभयोः श्रीः शोभा संपत्सत्त्वला दादीयते गृह्यते इभकुंभस्थियोः त्रिदर्शनादित्यर्थः ताभ्यामिभकुंभाभ्यां अनयोः कुचयोः अभ्यसौ नादीयते कुतो ज्ञातमित्यत आह यस्मादावि भकुंभाभ्यां स्वमुक्ता गोपिता येनाथ्यां स्तनसकाशादेव भीत्या गोपायित मौक्तिकौ इमौ कुचौ तु प्रव्यक्तमुक्ताभरणौ प्रकटमुक्तालंकरणौ मुक्ताग्रहणभ येन कुंभाभ्यां स्वमुक्ता गोपिताः इभकुंभाभ्यामधिकं भैमीकुचौ रमणीयाविति भावः अन्योपि भीतः स्वरत्नानि गोपायति निर्भयस्त्वप्रकटयति ७ राम
७८ ॥ करेति करा ग्रेमाश्रयत् विद्यमानः शातकोटिर्वज्रो यस्य सः इन्द्रः पयोः कुचयोः रथ्यीयाचकः कुचमर्दनाभिलाषी उन्मर्दितुं लक्षणयापक्वं २४
सर्वं श्रीफलं बिल्वफलं कर्तृ चेद्यदि तौ इमौ कुचौ तुलयेत् समीकुर्यात् साम्याभिलाषी यदि भवेत् तदा तर्हि तत् बिल्वफलं अगुनावटीमपि लक्षणं

मद्भिः सालंकारैः कुचौ वर्णयति द्विमिति अभितः पार्श्वद्वये शयपादर्शनयोग्यारमणीयामभवभेद्यायादर्शनमात्रेण सुलभ्याः अस्याः भैम्याः स्तंबाहुल
ताहूपामृणालीतिसंभावनोनर्मदा न शास्तद्वये विमृणालीद्वया भवति तस्येयमपि नर्मदा हतस्वेतद्रीयाबाहुवत्त्यपि मृणालीति संभाव्यते अस्याः
कुचौ अन्तरीये कोपकिमुत्तरप्यतुः उन्ममज्जतुः किं असायाः स्मरोष्मणातारुण्यतेजसा हृत्वा शुष्यत्तरं अन्तितरां विनश्यद्वत्स्थं वाल्यमेव बाजलेयस्याः
बाल्यनाशात्तारुण्यक्रमाच्च कोपतुल्यावस्थौ कुचौ अस्या इति भावः जलशोषान्नर्मदायाः कोपयोरुन्मज्जनमुक्तं बाहुलतेतितिशयमावा आपस्तो भूः ।
भिर्घरोत्यमरः अन्तरीये कांतरूपसर्गेभ्योय ईत् नरकरिति समासान्तः ७३ तालमिति तालफले द्विविधं पतितमपतितं च तालं कर्तृ एतो द्वर्णांग्याः भै
म्याः कुचौ अनुकर्तुं प्रभुसमर्थं स्यात् यतः पतितं भैम्याः कुचावनुकर्तुं न तावत्प्रभुसमर्थं यतः उत्थानेन परस्परसंश्लेषोद्गमनेन सुस्थैर्या निरन्तरत्वेन
सुदराविरुध्यः तस्य पातितत्वाज्जयोरुन्नतत्वात्तामंगपुत्पते इत्यर्थः अन्यो पिपातिस्थदेशमधुरत्वात्संसुह्रुतिं संसमीकर्तुं न शक्रोत्येवेत्यर्थः द्वितीय

किं नर्मदाया मम सैयमस्या दृश्याभिलाषा बाहुलता मृणाली कुचौ किमुत्तस्थतुरन्तरीये स्मरोष्मशुष्यत्तरवाल्यवारः ॥ ७३ ॥ तालं प्रभुस्यादनु
कर्तुमेतानुत्थान सुस्थैर्यपलितेन तावत् परं च नाप्तिस्यत रसमहांतंकुचौ कृशांग्याः स्वत एव तुङ्गौ ॥ ७४ ॥ एतत्कुचस्पर्धितया घटस्य
ख्यातस्य शास्त्रे भ्रनिदर्शनत्वं तस्माञ्च शिल्पात्मणिकादिकारी प्रसिद्धनामा जनि कुम्भकारः ॥ ७५ ॥ स्याप्यसामर्थ्यमाह परमतिपर्ये नमहान्तमु

त्तमपच्चपरमन्यमुत्तुंगतालवृन्तं आश्रितपतुंगमपि कुचौ समीकर्तुमसमर्थं यतः कुचौ स्वत एव परानपेक्षमेव तुङ्गौ उच्चतरौ स्वतस्तुंगस्य पराश्रयेणतुंग
स्य कुतः साम्यं तालफलादुपतितहैतौ उच्चतरे कुचे भैम्याः कुचाविति भावः ७४ एतदिति एतस्याः भैम्याः कुचस्पर्धितया स्तनस्पर्धया ख्यातस्य प्रसिद्धस्य घटस्य
न्यायशास्त्रादिषु यत्कृतकं तदनित्यं यथा घट इति यन्नित्यं न दृष्टं तत्कमपि नास्य पाघट इत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां निदर्शनत्वं दृष्टान्तत्वं मज्जनिज्ञातं प्रसिद्धस्य
हिदृष्टांतत्वे अन्योपप्रसिद्धः प्रसिद्धस्पर्धया ख्यातो भवति मणिकादिकारो अतौजसादिकारोऽपि च तस्मात् शिल्पात् भैमीकुचस्पर्धी घटनिर्माणात् कुम्भका
रत्वप्रसिद्धिः नाप्यत्किंचि देवप्रसिद्धं नाभ्यसैवं विषं सतः कुम्भकारो जनि जातः मणिकादिकारित्वात् कुम्भकारित्वप्रसिद्धिर्न किंतु भैमीस्तनस्पर्धया ख्या
तस्य कुम्भस्य निर्माणात् कुम्भकारत्वप्रसिद्धिः नाप्यत्किंचित्तरं विरोधो विषमं महात्म्यमिति प्रारवैवचनात् कुम्भपरिमाणावेन तत्कुचाविति भावः आलिंगनस्या

का॰ स्तो॰
७ टी॰
१५

श्चर्यं परैर्गृहीतुमशक्यत्वादिति विषमायामस्मीपरामभोजशाय्येऽन्यच्चित्रं अपि तु वैलिकाकुर्वी ८१ मध्यं वलयति मध्यमिति वेधाः इदमीयं एतदीयं
मध्यं तनूकृत्वा गण्यसंवर्धितं परिश्रमं नीयमर्थं भोगं महिम्नदध्यात् कापि न स्थापयेत् तर्हि संप्रति अवयवप्रतिमा अन्यस्मतुल्या अंगयष्टिरंगकांति
मूस्याः एवं मतायाः अस्याः स्तनौ केनांशेन प्रकारेण वा सृजेत एतदीयमध्यस्यातिसूक्ष्मत्वे मध्यांशस्य संग्रहं कृत्वा तेनैवांशेन यौवनेन कुचौ कृतवानित्य
र्थः मध्यो तिसूक्ष्मः स्तनौ चातिस्थूलाविति भावः ८२ रोमावलीं वर्णयति गौरीति विपुलनाभ्यस्याः मध्ये रोमावलीनन्दनं मेचकं सत् नीलोत्पलं इती
व विदधे कृतवान् इति किं सुभगा सौभाग्यवती यम् अपि पयस्याभ्रियेण कृत्वा कदाचिद्दृष्टिं तनुसमस्तं यथा स्थालवतीमध्येयमपि इयं रोमावलीन किंतु अ
ङ्गशरीरघटनार्थे नीलं सूत्रं निहितं इत्यर्थः वर्तीतिस्फुट ८३ अपरं रोमावलीं वर्णयति रोमेति मदूहितत्वात् मम दर्शनं वांछा रोमावलीलक्ष्

मध्यान्तनूकृत्य यदीदमीयं वेधा न दध्यात्कमनीयमंघ्रां केन स्तनौ संप्रति पीव नेस्यां सृजेदनन्यप्रति मांगदीप्रैः ८२ गौरी वपस्यां सुभगा कव
चित् कन्ते मममध्यकृतं तनुसमस्तं। इतीव मध्ये विदधे विधाता रोमावली मेचकसूत्रमस्याः ८३ रोमावली रज्जुमुतेज कुंभौ गंभीरनासाध्य
25 चनाभिरूपं मदूहितत्वात् विरमेद्यदि स्यान्निषेवितेषां निचयेन गुप्तिः ८४ अन्योलितो तानविलाभनाभिच्छिन्नस्वलच्छैवल
रोमदामा मत्तस्य संवेगमदं नद्विपस्य पस्यां पयपंक्तिमुद्राकुचावास्तुवास्तु ८५॥ रोमावलीं रज्जुरुरोजतलक्ष्णौ कुंभौ गंभीरनाभिलक्षणं कूपं चासाद्य प्राप्य तर्हि

विरमेच्छायामेत्य यदि एषां रोमावल्यादीनां निचयेन वस्त्रेण गुप्तिर्वेष्टनं न स्यात् तर्हि वल्लभे देव एवं तृष्णाजातामिति खेदः अवेष्टितानां मेषां सुखेन द्रष्टुं शक्य
त्वाद्दर्शनवांछा शाम्येत् वस्त्रावृतत्वात्तु नेत्यर्थः अथवा अनावृतदर्शनाद्विरागः आवृतदर्शनात्त्वनुरागवर्धमानः पुनः दिदृक्षेव वर्धत इत्यर्थः रोमावल्या
देर्वस्त्रेणगोपनादौ चित्यं संसूचितं अथ च दोरकं कुंभं गंभीरं कूपं च प्राप्य तृष्णा पिपासा न दाम्येत् यद्येषां समस्थितं येन लक्षणं यावत् कुधा स्थिरूपसमूहेनरक्ष
णं न स्यात् राजे कुंभोऽयः कूपः खडुपातिभिरस्थले अतो जलहरणासामग्री सद्भावेपि पिपासा न शाम्यतीति अतिगभीरनाभिरियमिति भावः ८५ अस्याहापिधा राम
ने वेष्ट्यमरः विरमेत् व्यादुपरिष्टोरमद्विपरस्येपदं ८६ उन्मीलितेति सेयं भैमी मत्तस्योऽङ्कस्या पयगलन्मदजलस्य मदनरूपस्य द्विपस्य वास्तु वसति गृहमस्तु १५
किंभूता उन्मीलितमुखाति तयदालानिगजबंधनस्तंभः तत्स्तंबंधियद्विलग्नं तः तदाभातमुल्याति निम्नानाभिर्येस्याः सातया द्विलग्नेतुरितं स्खलत्पतितं तत्स्खलं स्तनुल्या

यास्तनलावण्यलेशमपिलब्धुं न जातं मोऽत्यन्तं रंभागृध्नरसोविहायेंदोः प्रेयसोरभिलाषितामापत्तिसुं दरम्भां पङ्कमपिविलवफलेनुल्यं कथंभवे
दित्यर्थः यस्याउत्तमस्य ऊर्ध्वा नीचस्तेनावज्ञातत्वात्कपर्दिकमूल्यमपि न लभते न यातितुच्छजातमित्यभिप्रायः बहुसंख्यो कमपि द्वाभ्यां समन्नाम्
दिति सर्वपदेन सूचितं अपचचकराये जाग्रत्याः शतकोटयोऽहृत्य सैत्यापस्य सोऽपि यमोऽरर्थो महत्त्वाभिलाषोता विभोऽन्त्यो सर्वं लक्ष्मी फलं तुलयेत्
चेत् तदा उन्मदिष्णुत्वात् कटीवराटिकामपि लब्धुं न जातं नयोग्यमित्यर्थः वरः कपर्दिकाप्रोय इति विग्रहः स्यो स्यात्काचिन्मणात्यादिर्विवत्सया
ययेयदि इत्यमरसिंहवचनादल्पोऽवटोऽवटोऽउन्मदिष्णुरिति अन्नालंकृतिरिति इत्यलुच् ७९ स्तनेति चंदनेन पंकिले आर्द्रत्वं दनयुक्ते नमणास्त
नावदेशे भीरस्तनमध्येजातस्य निष्पन्नस्य यावद्युवमानसानां सर्वेलक्षणात् करणो नास्खलनस्य हारावल्या रत्नानि तेषां मयूखधाराः किर
णपरंपरास्माकारः स्वरूपं यासां ताः रेखाः स्फुरंति प्रतिभासंते किरणपरंपरयेन भवति तताः पतनरेखा एवेति एवं मत्वे स्तनमध्ये इष्टा सर्वे

करान्यजायत्कुलकोटिरथीययोरिमोतोतुलेयत्कुचोचेत सर्वत्र वाध्योफलमुन्मदिष्णुजातं वहीमप्युगुनानलुब्धः ७९ स्तनावटे चंदन
पंकिले स्याज्जातस्य यावद्युवमानसानां हारावलीरत्नमयूखधाराकाराः स्फुरंति स्खलनस्य रेखाः ८० लीलेन मध्येऽपि सरोदरेण य
स्याप्यलेनाक्रमणं वलिभ्यः सर्वांगमुख्येनदनंगराज्ये विजृंभितेऽभिमुखोऽहृत्विनं ८१॥ पिष्टुं लीलेतितत्र स्खलनस्योक्तत्वात्तत्र लब्धावकाशा

इति भावः ये किलेगर्ते लोकस्यपतनं न दृष्टो श्वाय्यधेते अवटः स्यात्खलेगर्ते इत्यमरः पंकिलः पिच्छादिः यावंतो युवान स्तावतामिति
यावच्छब्दे सा कल्पे व्ययीभावः ८० वलीसहितमुदरं वर्णयति लीलेनेति मध्येऽपि अवलग्नेऽसमाविघ्रमानेन लीलेन कृशतरेण उदरेण यत् वलिभ्यः स
काशात् आक्रमणं अभिभवः न प्राप्य तेन तस्य सर्वांगमुख्ये सर्वांगानां मुख्ये यस्या एवंभूतायस्मिन् हारसाभी मधुविभ्रमांचित अश्चर्यं अनंगराज्यस्य का
मराज्य विजृंभिते विलासितं अष्टकतारूण्यवसात् स्तनाग्रणां वली नामपराजितत्वान्नाधिपतिः प्रोद्युदरं नक्षो नमितार्थः अयेनापि लीलेन दुर्वलेनो भयो
सीमायांनिघ्रमानेनापि स्वामपदादीनां सर्वांगानां मुख्ये सत्यामपि वलिरूपाभयात्कापांमर्दो पराभवो न प्राप्यते तत्समसमाहितस्य दुर्बलस्यावल
लितमाश्चर्यं पंचवलीनां सर्वांगमुख्ये विद्यमानत्वात्तस्य सर्वांगराजिता सीमनिवसंमानत्वाच्च तस्यपराभवकारणे समर्थपि यस्मात् भवान प्रापनस्तदाश्च
र्यमित्यर्थः यथा कोऽपि मनुष्यो विराज्येऽनंगरसराज्यकस्य मध्यमा वंमो राज्यकस्य समवासभवात् अथ च भोगस्य महादेवस्य मुख्येकामस्य राज्यभिसा

कानै.
७/गी.
१६

रोमेति वालाभे मीनारूपमूर्त्तेः नारूण्यस्वरूपस्य तारूण्यमनुकूलालस्य कुचकुंभकर्त्तुः कुचकुंभकारस्य तत्सहकारित्वं कंगुलोचपीलादिलक्षणमेव गुणेन
र्वे चलावण्यस्वंजले च कुंभकारस्यापि दंडसचक्रअस्तदोरकलक्षणं सहकारिकारणं भवति तारूण्येन सैतानि घटुमेलानीति भावः ८९ वरांगवर्णयति
अंगेनेति अस्याकेनापि अतिसौंदर्यादंगेन विजेतुमर्थात्पर्याप्नुयात् चलपत्रं अश्वत्थः चलपत्रं अश्वत्थस्य पत्रं विशेषेण जेतुम
वेष्यते किमित्युत्प्रेक्षा तेकुतो ज्ञातमित्यत आह नचेदेवं तर्हि इतरच्छदेभ्यः अन्यपत्रदलेभ्यः सकाशाद्विशेषाद्धाधिक्यात्तस्य चलदलस्य कंपः
स्तात्तु भयेनास्तुभवतु अन्यरदस्तापेक्षया अश्वत्थदलेऽयमाधिकोपोहृष्यते तत्तदंगेन जेतुं गवेषणे आकारेणाश्वत्थदलतुल्यम्स्यावरांगमित्यर्थः
९० पंचभिः श्लोकैरूरू वर्णयति अचिरेति अस्याः भैम्याः अपि चिरात्मानः श्वर्थ्य पालेश्चविन्यासेष्वत्याः सा अपचचित्रलेखा अप्सरोविशेषः तथा अस
ः सा तिलोत्तमाप्सरसौ मारम्भातिरम्या अपचनासेवेति लोत्तमाप्सरोविशेषः तथा तस्याः ऊरूसदृशे रंभा स्वयं कदली अथचऊरू

अंगेन केनापि विजेतुमस्या गवेष्यते किंचलपत्रपत्रं नचेद्विशेषादितरच्छदेभ्यस्तस्यास्तु कंपस्तु कुतो भयेन ९० अचिरं लेखाच्च तिलो
त्तमासा नासावरंभा च यदूरुदृष्टिः दृष्टा ततः पूरयतो यमेकानेकाप्सरः प्रेक्षणकौतुकानि ९१ रंभापि किं चिन्तयति प्रकांडं न चात्म
नः न चात्मनः न चैतदूरू स्वसृवेयेनोपरि सादधानो यत्राणिजागर्त्ति नयोर्भ्रमेण ९२॥

सदृशे रंभाप्सरोविशेषः यद्यस्मात्तत्तस्मादियं
मेकैव दृष्टा सती अनेकाप्सरः प्रेक्षणजनितानि कौतुकानि पूरयति जनयति ताभ्योप्यस्या अतिसौंदर्यदर्शनः कौतुकं जनयतीत्यर्थः एतदू
रूकदलीतुल्या विति भावः तिलोत्तमेति पंचमीयोगविभागात्समासः ९१ रंभेति रंभापि कदल्यपि आत्मनः प्रकांडं स्वस्य स्तंभं स्वेनात्मे
नानचनैव चिन्तयति स्वीयत्वेन न जानाति किंत्वेतद्रूचनविकथयति किंत्वेतदीयत्वेन न जानाति रंभापि न जानातीत्यपि शब्दार्थः स्वस्तंभं
भैम्यूरुत्वेन भैम्यूरू च स्वस्तंभत्वेनाज्ञासीत् किमिति सदेहस्तत्कुतो ज्ञातमित्यत आह येन कारणेनानयोर्भैम्यूर्वोर्भ्रमेण भैम्यूरूत्वाविति बुद्ध्या
सा रंभा स्वस्यात्मनोऽप्युपरि स्वेनैव पत्राणि पत्रावलंबनानि दधती सती जागर्त्ति अन्योपि वादी प्रतिवादिनि पत्रावलंबनं कुरुते इयं स्वपरविवेका
भावात्परस्मिन्कर्त्तव्यमात्मन्येव करोतीत्यर्थः कदली स्तंभोपरि दलानि भवन्ति कदलीगर्भस्तंभतुल्यावेतदूरू इति भावः चिन्तयति करोति त
त्करोतीति णिचि मतुलोपः ९२॥

७६

राम
१६

रोमराजिर्यस्याः मस्तकाभागजस्य ... र्थे च मदवत् निर्मितं वरंडवत् उच्चकुचा उन्नतकुचा इमामेवावलोक्य कामो तिमत्तो जात इति भावः रोमावल्याः छिन्नत्वं वलीमध्यग
तत्वात् मत्तस्य गजस्य वा संग्रहमप्येतादृशं भवतीति स्पष्टं बलं निधिस्य मदः ८५॥ ॥रोमेति स्मरतिजानिवीरः रतिर्जाया यस्य स रतिजानिः स्मरः स चासौ वीरः स्मर
एतद्दीर्घैः क्रमेण रोमावलिश्च ... वो चकुसुमायिचालद्रूपैः स्वभो चापैः हत्वा जेत्रः जेतालोकत्रयमपि जयतीत्यर्थः तत्त्रिनेत्रं किं भूतैः रोमवलिश्च कुसुमैः मध्येल
लाटमूर्ध्नि भ्रुवोः परस्परसंनद्धैः स्वाभ्रूभिरपि स्थितैः रपि रोमावलीरूपाज्याभये ... पंचापललाटे मूर्ध्नि कुसुमरूपावाणाश्च विद्यते एवं एषु स्थितैरपि लोकत्र
-मजपदाश्चर्यं अन्यो ह्रियानुध्याभौ वीयतुर्वाणैः संमिलितैः वनयतिनतु एषु कुसुमस्थितैः नेकेन आत्त विपरीतदर्शनादाश्चर्यं यस्यैकं भैमी रोमावली भ्रूकुसुम
दर्शनात्कामः प्रादुर्भावोभवतीति भावः ... स्वाभ्रूभिः ग्लानि स्थ ... कतुः रतिजानिः जाया यानि ... इति श्लोकांतरमपि व्या

रोमावलीभ्रूकुसुमैः स्वमौर्वी चापेषुभिर्मध्यललाटमूर्ध्नि व्यस्तैरपि स्वाभ्रुभिरतद्दीर्घैर्जेत्रः स चित्रं रतिजानिवीरः ८६ कुचाणि बालाः कच
मं ... नानिश्रु ... बालमलंकरिष्यत् रोमावलिर्मध्यविभूषणं ज्यानन्यापि जेतारतिजानिरेतैः ८७ अस्याः त्वलुत्वं ... निबद्धकेशमल्लीकदं
वमतीतिं वे ... स्मरमणाल्लोरजताद्रेरयं मष्टस्थलीहाटकपट्टिकायां ८८॥ व्यालप्रायं ८७ ... स्थलीवर्णयति अस्याः इति अस्याः ग्व्या

निबद्धाः केशाः केशपाशस्तत्र मल्लीकदंबानि विकसितमल्लीपुष्पसमूहास्तेषां पतितं किं स्यवेषा ... अष्टस्थलीलचरणायां हाटकपट्टिकायां रं ... मान
रजताद्रावरनपामया चरापणास्ति ... कामयष्या पथास्ति उन्नमस्य प्रशस्तिः सुवर्णपट्टिकायां रजताद्रेर्लिख्यते भैमी एष सुवर्णपट्टिकारूपं तन्नके ... थि
(भूमिवद्धमल्लीपुष्पाणां प्रतिविंबितत्वात् रजताद्रिरत्वं वेणीनिबद्धकेशपुष्पाणां एष प्रतिविंबात्संभवा ... निबद्धे तु ... सुवर्णपट्टिकातुल्या मदनज
निका च भैमी एष स्थलीतिभावः त्वलुनिश्चये ८७ श्लोकद्वयेन नेतंबं वर्णयति चक्रेति मत्स्यकेतुः कामः पितुः श्रीलक्ष्मस्य सुदर्शनेन चक्रेण युधि
विष्वंजितं वीक्ष्य वस्त्राच्छादितत्वात् दुर्लभदर्शनेन ... नितंबचक्रेण त्वा जगज्जिगीषतितिं किमिवार्थः सुलभदर्शने न पितुश्चक्रेण जगज्जितं
मयातु दुर्लभदर्शनेन सुदर्शनात् अधिकेन चक्रेण जेतव्यं ... पित्रापेक्षया अधिकेन भविता ... इति भैमी ... कामेन ... इत्यर्थः कामजनको भैमीनितंबस्तिमा
वः जिगीषतिमल्लिरोजैरितिकुत्वं ८८॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ।

का॰ले॰
७।सौ॰
९७

उतत्वा उन्मुखे चुंबनाभिलाषिणं मारदमानंदयती त्यर्थः घृतं नानाविधेर्ष्यो निश्चितम् सत्वाकेरटेर्ईते एवंदयत्यति सुंदरमित्यर्थः महाभारतस्य सर्गनिर्माणे योग्यः समर्थः व्यासः स्थिता वरूपेनैव विधः कदलीस्तंभच्छाययात्स्याएन हृत्स्मान्निसमति हति अथचकामपीडितत्वादेतहृत्स समालिंग्यवर्तत इत्यर्थः महतीभाष्ठीनिर्येष्यरतं सुरतं तस्य सर्गनिर्माणं तत्रयोग्य इति वाएवं विधो व्यासो विस्तारः स्थिताव रूपेन अतिवि शालावरू इतिभावः गुरुः प्रकृष्टघोतचजमदग्नौ पिनाकिनि व्यासो मुनौ स्याद्विस्तारे इति विश्वः ९५ जंघे वर्णयति क्रमेति अस्या ग्रथि जंघं जंघयो र्विषमानाक्रमो जंतापीवरता ऽवरोहक्रमतेगतापीनताहृदस्यापि चरं हृदि मकारं विदुषी किं जानाति किं हृदोयथाम्लभा गे सूक्ष्मोग्रभागे च स्थूलस्तथेयंजंघयोः क्रमे णोज तापीनता ऊर्ध्वभागे हृदोयथाभारवान्नभवति तथेयं पीनतापी त्यर्थः अथच हृदाधिरोव

क्रमोजंघापीवरताधिजंघं हृदाधिरूढंविदुषी किमस्याः अपि अमीभं गिरिभिरारूढं तां गंवासोल्लभावेष्टितकप्रवीणाम् ९६ अरुंधतीका
मधूरश्रिलक्ष्मीजंभद्विषदारनवांविकानां चतुर्ईणोयंतदहो चितेवगुल्फद्वयामायदस्यासिद्धिः ९७॥ ॥

मालिंगनविशेषं जानातिकिंतयाअमीभंगिरिभिर्मत्ताकारवेवरूनविहृतिभिः कृत्वा अहृतमर्गं येनैवंविधमस्यवासो ऽरूलमपिललयावे ष्टितके प्रवीणं कुशलं यथालताअमीभेगिरिभिः हृदं वेष्टयतितथैव ऽरूलमर्थंगंवेष्टयतीतिभावः वा कुम्भौ कंठमालिंग्यकामिनेकामस्तुस्थिते अंकमारोहति तस्य हृदारूढः सउच्यते उपविष्टं प्रियं कांतासुप्रावेष्टयते यदि तल्लतावेष्टितं ज्ञेयं कामानुभवे दिति अपिजंघं विभतस्य मू र्धीभावः ९६ गुल्फौ वर्णयति अरुंधतीति अरुंधती वसिष्ठपत्नी कामपुरंध्रिः रतिः लक्ष्मीः जंभद्विषद्दाराः इंद्राणी नवसंख्याकाः अंविकाश्च ब्राह्म्यादयः सप्तगौरीः सरस्वती चेति हे एतासां त्रयोदशानां पूरणी चतुर्दशी यंयद्यस्मात्तस्मात् हितासां अहृदयस्य सवस्तनः सिद्धिरहृदयतायुचेते वयुक्तैवगुल्फद्वयेनाधाधाताअरुंधत्यादि वदियमति सुंदरीपतिव्रता च तस्मात् द्वया निमग्नगुल्फत्वं नामसामुद्रिके कलदाणंप्रसन्नमेवेतिभा यस्माद्दृष्टयाहृदयाति सिद्धिर्भवतीत्युक्तमित्यर्थः चतुर्दशानां पूरणी पूरणो ऽहृसंख्यादित्वान्नमट्टितान्ङीप् ९७॥ ॥ ॥ ॥ राम
९७

27

विधायेति या कदलीदमस्य चारुः अस्याः ऊरुभ्यां तत्तुल्यकांतिस्तदा स्यात् तदा भवेत् यदि मूर्धानमपस्वरं अधोगतं विधाय कृत्वा तपोभि
श्चान्द्रायणादिभिः कृत्वा स्वं यं असारभावं निःसारत्वं चेन्मुंचेत्त्यजेत् तथा वलीयः सर्वकालिकं जाड्यं शीतलत्वं चेन्नो चेन्मा मुंचात् तदैवैतदूरुतु
ल्या भवेत् कदली अस्य ऊरुतुल्यकांतिर्यदि भवेत्तर्हि तदा भवेत् एवं यदि कदली कुर्यात् तदेतदूरुसाम्यमाप्नोतीत्यर्थः ऊर्वोः हि देशस्थलत्वाद्धो
देशस्थस्य मूर्धत्वात् असारत्वात् च कदल्याश्च तस्मात् वैपरीत्यादिदमस्य चारुत्वमुत्पद्यते इत्यर्थः शीतकाले सोष्मता उष्णकाले च शीतलत्वात् कदल्याश्च
सर्वदा शीतलत्वादेतदूरुचारुत्वं न युज्यते तस्मात् कदल्याः तपसा एतदूरुचारुत्वसाम्यं अनुपमात् तदूरुः इति भावः अन्योपि मूर्धानमधो विधाय तपसा स्वी
यमसारत्वं भर्यं यदि सर्वत्वं चलत्येव तदेनमसमानो भवतीत्युक्तिमः शिशिरोजडस्त्वमरः ॥३॥ उर्वीति तन्व्याः ऊरुप्रकांडद्वितये न ऊरुस्तंभयुगेन वार

विधाय मूर्धानमथश्रवं चेन्मुंचेत्तपोभिः स्वमसारभावं जाड्यं च नो चेत्कदलीवलीयस्तदा यदि स्यादिदमस्य चारुः ॥३॥ ऊरुप्रकांडद्वितये
न लब्धाः केराः पराजीयत वारणीयः शुंडाद्वया कुंडलनच्छलेन गोपायति स्वमुखदंडकं रसः ॥४॥ अस्याः मुनीनामपि मोहमूहे भृगुर्महान्
कुचशैलशीलाः नानारदाङ्कादिमुखश्रितोरुः श्रीसोमजाभारलसर्गयोग्यः ॥५॥ एणीयः हस्तिसंबंधी करः शुंडादंडः पराजीयत पराभू

तः अतः स करीन्द्रः कुंडलनच्छलेन मंडलीकरणव्याजेन ह्रिया लज्जया कृत्वा स्वं स्वकीयं मुखमग्रे दंडकं गोपायति निरूपयतीति तत्प्रत्ययम् ॥४॥
अस्यामिति अहं अस्यां व्यासादिमुनीनामपि मोहं भ्रांतिमहं तर्कयामि मुनयोप्येतामाश्रितस्य ते हंसीति अथ च जितेंद्रियाणामप्यस्यां विषये मो
हं मदनविकारं तर्कयामि निश्चिनयामि हिताऽरित्यर्थः यस्मान्महामुनि तापसः भृगुः कुचशैलशीलो कुचपर्वतसेवी मुनीनां पर्वतान्नाश्रयत्वात् सर्व
तः अथ स्यात् तनावाश्रयति अथ च कामपीडितत्वाद्वृद्धावेतत्कुचौ मर्दीयत्वमिति अथ च भृगुः स्तनः पर्वताश्रयेणवर्तते कुचयोः पार्श्वभाग
स्तटस्तस्य इत्यर्थः शीलमेव शैलं कुचयोः शैलं स्वभावं शीलयति अभ्यस्यति परमृषीनपि कुचसमभावेनभजतीत्यर्थः मुखंनारदं आश्लादयतीतिना
रदारक्तादित्वनारसक्तादीति अनारदादक्तादि एवं विधं न भवति किंतु नारदाक्षादिवगानकलाभ्यासार्थं नारदो मुखसेवां करोतीत्यर्थः मदन पी

का.नै.
७।हि.
१४

नेन विजयथा न योजितो गजपतिर्गेहे द्वारे याभ्यां तौ तथा परिपूर्णः पार्ष्णिग्राहो यथोरेवंभूतौ मनो कस्य राज्ञः भीतत्वान्नमस्कारार्थं नम्रेण शिरसा ऽऽ ऽऽ ऽऽ.ऽऽ=
स्वसेवां कारयितुमिच्छन्न जाने अन्यो प्येवं विधो राजा गृहमंत्रत्वात्स्वसेवां न कारयिष्यतीति न ज्ञायते तेनयमस्मिन्नो जिते नमस्नी न ज्ञायत इति न ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ=
अन्यस्य रवव इति वा १०१ कर्णेति स्वस्यास्तनः अखिलेस्मिन्नंगे यत्तुल्यं पापानीलोत्पलादि तस्य जेतुं जेत्र स्य कर्णादिः कर्णः अन्विते नेत्रं दलच्छदः
ओष्ठः बाहुः पाणिः पादश्चरणः एतेषां समाहारः तत्रादिये स्य आदिपाल्ला तत्त्वाद्देवयवस्य प्रत्येकमुद्यतामि मानस मत्सदृशं सुंदरमन्यन्ना
स्तीति अहमेवैकं सुंदरमिति अद्वैतगर्वाद्वैताभाक् कोपयुक्तः वेधा इहैवास्यां मे स्थाने वक्षितौ यं द्वयोः परस्परं करणादि तुल्यवान्न देकर्णो द्वयः
एवं गर्वं चेत्कुरुथ तर्हि भवद्गर्वखर्वार्थं भवत्सदृशमन्यमस्यामेव करिष्यामीति कृतौ यं कर्णादिः तुल्यवान् इत्यर्थः अतिकुद्धो हि तद्दर्पशांतये
तत्त्वेव प्रतिद्वंद्विनं रचयति भैमीकर्णो भैमीकर्ण इव नान्येन तुल्यः एवं नेत्रादयोपि ज्ञातव्याः कर्णान्नोत्पादि एकत्वात् देकवद्भावः स्वाखिलेति मा

तुषारनिःशेषितमज्जसर्गं विधातुकामस्य पुनर्विधातुः पंचस्थितास्यां ग्रिकरे षु भिन्नो मिसाधुनामाधुकरी सहस्रा इ एष्यंतियाव
कणनादिगंतान्नृपाः स्मरार्त्ताः शरणे प्रवेष्टुं इमे पदाब्जे विधिनापि सृष्टास्तावंत एवांगुलयो नखेरवोः १०३॥

७८

मितं उस्कम् १०२ तुषारेति विधातुः इह एषु पंचसु आस्यं अंघ्री करौ च एतेषु भैमीवदनचरणकरपाणी इंदु विषये अभिख्याभिदा शोभा यान्त्या
माधुकरी सहस्रायति भिक्षातुल्याभवतीति शेषः किंभूतस्य विधातुः तुषारेण हिमेन निःशेषितं आसंतिकं विनाशितं अब्जसर्गं कमलसृष्टिं पुनरेव
नीरजनं विधातुकामस्य निर्मातुकामस्य निर्मातुकामस्याभित्तादि सृष्टपंचकएवमवलि मधुकरो यत्ने कानि पद्मानि मधुयाचित्वा स्वोदरं भरणं करोति
तत्संबंधित्वान्माधुकरी कमलान्येतद्वदनाति तुल्यानि नेतिभावः आस्यादीनां प्राणयंगक्षं द्वेपि पंच स्थितानेन संख्यापरिगणनादधिकरणेनावस्त्वे चैस
कवद्भावः १०३ अंगुलीर्वर्णयति एष्यंतीति स्मरार्त्ताः नृपाः इमे पदाब्जे भैमीचरणकमले कर्मभूते शरणे रक्षके प्रवेष्टुकामाः स्वान्सवंतं युवामिति
वदंतः यावद्गणनाद्यावत्संख्याकाद्दिगंतात्सकाशादेष्यंति समागमिष्यंतीति विधिनापि तावत्संख्याकाः एवाम्रचरणद्वये सृष्टाः निर्मिताः एताः रम
अंगुलयो दश दिगंतानामपि दशसंख्यात्वात् दशभ्योपि दिग्भ्यः कामार्त्ताः नृपाः आगमिष्यंतीति सूचनार्थं नखगणाद्दशरेखा एव निर्मिताः नखेरवाद् १८
तिपाठे अंगुलयो नभवति किंतु रेखाएवेत्यन्वयः यावद्गणनादित्यव्ययीभावे पंचम्याः इति वचनात् अमभावाभावः १०४॥ ऽऽ ऽऽ ऽ ऽऽ।

मद्भिः पादौ वर्णयति अस्या इति चारुतया सौंदर्येण कृत्वा महांतावनुन्नतौ अस्याः पादौ अवेक्ष्य ततो दर्पं अल्पत्वमेतस्याः सुंदरपदाये ह्यासत्वम
पदस्याल्पत्वं तादृक्सौंदर्याभावादिस्पर्धा तस्मात्तत्त्वभावभाजः पादयोर्भालेपनस्य पत्वं भजतः महीरुहाणां प्रवालस्य बालकिशलयस्य पल्लवशब्दस्य
शब्दस्तस्य लब्धिः लाभः जाता इति वयं जानीमहे पल्लवः येषां चरणसंबंधी लवो लेशो यस्य पल्लवकल्पो वा यमिति पल्लवशब्दः प्रवालशब्द
स्य पल्लवशब्दप्राप्तिरनेन नमस्कारेण जाते स्पर्धा प्रवालापि कं श्रमणीयो चरणाविति भावः लब्धिरिति किन्नावा हिम्पः इति क्तिन् ९८ जग
दिति एतया सुरूपदर्पात्सौंदर्यगर्वात् जगत्त्रयमर्दसुलोकत्रयसुंदरी शिरः सुपदारविंदं यद्यस्मात् धात् तेन तस्य दारविंदं हृद्यं तेन मर्दसुसांद्र
यत्सिंदूरं तस्य परागास्तेषां रागैर्लौहित्यैः कृत्वा प्रवालाः पल्लवा बिद्रुमा वा प्रबलमधिकमरुणमारक्तं जातं ध्रुवमुत्प्रेक्षे भैमी चरणवत्स्वेरुणा वि
तिभावः ९९ श्रियेति श्रीर्लक्ष्मीः शोभा च विधेर्ब्रह्मणः सकाशादस्याः पदस्थाने स्वरूपत्वं अधिकारं वा प्राप्तवती तस्मात्ततः सर्वैः स्त्रीगुणैः स

अस्याः पदौ चारुतया महांतावेतस्यो त्प्रालवभावभाजः जाताप्रवालस्य महीरुहाणां जानीमहे पल्लवशब्दलब्धिः ९८ जगवधूमर्दसु
रूपदर्पाद्यतेतयाद्यापि पदारविंदं तत्सांद्रसिंदूरपरागरागैर्ध्रुवं प्रवालप्रबलारुणं तत् ९९ श्रियारुणा सर्वगुणोर्ज्जयेत्याभैम्याः पदं श्रीः
स्वविधेर्गृणीते ध्रुवं स तामब्जलयस्यतः साम्यशारुणे तस्य च भाग्विभाति १०० यानेन तन्या जितदंतिनाथो पदाब्जरंजोपरि पुष्पपाणी
जानेन एष अर्पयितुं स्वमिच्छन्नेन मद्भीकृतमस्य राज्ञः १०१॥ त्वाप्य यं जयंत्याः अतएव किं भलाक्षपाको धेनारुणाम्भ सा ध्रुवं निश्चितं तां
प्रियमब्जलयत्नपतारितवान् यतः यस्मात्पद्मशाफणां नियतास्तास्त्री श्रीः एतत्पदप्राक्तैमीचरणसंविनोभाति शोभते य साम्यशारुणे लिपदविशे
षणत्वेनैकपदं पदेशाब्दहलेन भैमीचरणं दत्तवान्स्वरूपादिप्राप्तगुणाजितो यो विद्वतां प्रसन्नो कृतपतत्पदं याचते भैमीचरणशोभा लोके त्विति भावः
१००॥ यानेनेति तन्व्याः पदाब्जरजोऽथ एककमलतुल्यो चरणो कतरस्य राज्ञः कस्य नयस्य प्रणयं कलहेन मत्कारं ये नूनेन स्नेहेण प्रसाद यो अपेन स्वम
स्मानं पुष्पमर्पयितुं आत्मसेवां कारयितुं इच्छुः मिलापकोऽतिनजानेकिं भैमीयाने नगमनेन कृत्वा जितो दंतिनाथो हस्तिश्रेष्ठो योऽभ्यानस्या परिपु
ष्पोरमणीयः पालिस्वरणपद्मा प्रागो पयोस्तो एतादृशमस्तयः केन राज्ञा कृतमिति न जाने इत्यर्थः गजगमने यमिति भावः भैमीचरणावेव राजानो या

को॰नै॰
७ टी॰
१९

इतीति सधराधिपः नलः सखीभिर्वृतां भीमजां तस्याः नयनविषयीभावे नयनगोचरत्वे भावमभिलाषं दधार इदानीमात्मानं सखीसहितं
भैम्यै दर्शयिष्यामीति तस्य बुद्धिरुत्पन्नेत्यर्थः प्रकटो जात इति भावः इन्द्रवरदानात्सखीसहितं प्रेयसीभैम्या दृश्यो न स्यां न केनचिदित्यभिप्रायः
स चिन्तः किं कुर्वन् इति शेषः एवं प्रकारेण चिकुरादारभ्य नखावधि नखपर्यन्तं हरिणरमणीवन्नेत्रे यस्यास्तामेनां भैमीं वर्णयन् तथा चित्रा
अद्भुतमेव दर्शनोद्भवाश्चर्यसमुद्रे तरत्प्लवमानमन्तरं मानसं यस्य सः साश्चर्यः भैमीदर्शनादेव हृदयस्याभरणेन परिपूरणेनोद्वेलः वे
लामर्यादां

इति स चिकुरादारभ्यैनां नखावधि वर्णयन् हरिणरमणीनेत्रां चित्रांउ
योन्तरदतरः हृदयमरणोद्वेलानंदः सखीवृतभीमजानयनविष
यीभावे भावं दधार धराधिपः १०८ ॥ श्रीहर्षमिति प्र
ब्रोर्द्धम् गौडोर्वीशकुलप्रशस्तिभणि
तिभ्रातर्ययं तन्महाकाव्ये चा
रुणि वैरसेनिचरि
ते सर्गोग
मत्सप्त
मः

23

लां मर्यादां तीरं चातिक्रान्तो वहलन्त्यानन्दो यस्य सः उद्वेलत्वेनानंदस्य समुद्रत्वं सूचितं अस्मद्दृष्टुद्कं गंभीरं स्थाने परिपूर्यैव हि नि
र्गच्छति प्रारम्भार्थयोगे पीति केचिदिति चिकुरादितिपंचमी १०८ श्रीहर्षमिति गौडोर्वीशकुलस्य गौडदेशाम्भपालवंशस्य प्रशस्ति
:वर्णनात्तस्याभणितिः रचनात्तस्याभ्रातरि एककर्तृकत्वात्सोदिये न रचितत्यर्थः वैरसेनचरिते चारुणि महाकाव्ये ऽयं सप्तमः स
र्गोगमत्समाप्तिमाप्तः भ्रातरीति भाषितपुंस्कं १०८ ॥ इति श्रीमन्नृसिंहपंडितात्मजविरचिते नैषधीयप्रकाशे सप्तमः सर्गः ॥७॥ सप्त १९

नत्वा न्यवर्णयत्ति । प्रियेति विधिर्मुदास्ते ऽप्याप्रियानत्तीभूतवतो न त्वत्तं प्राप्नवन्तः इंद्रो रिंदुदशत्वं साधु उचितं व्यधात् कृत्वान् अयच साध्वी शोभनादृशानस्याय स्यएवंविधं कृतवानदृष्यमित्यत आह अन्यसंद्रौ रेतस्यापदं अनाचरणव्याजेन सरागपद्मसौभाग्यं तत्स्वभाग्यं लाभः कथं स्यात् दृशां संत्वेन भैमीसमीचीनावस्थत्वे न च विनैतच्चरणसेवानलभ्यते अनेन नावहत्यात् तस्मादस्य साधुदशत्वं कृतमिति ज्ञापयन् तस्याः चंद्रस्य अयोविरोधा इंदोदये कमलस्य संकोचनात् समीचीनावस्थत्वे न विनाश्यतोत्पलसंचंपसुंदस्य नयुज्यते स नु ज्ञातस्तस्य चरणत्वं लब्धं तत्साद्त दत्तुमीयमस्यार्थः अन्यो पि साधुदशत्वेनाप्राप्यमपि प्राप्नोति दशापि चरणनत्वा प्रथं दृष्टतुल्याउमिमावः ६ अंगुष्ठनखोचपूर्वः इत्यत्र्वेन वर्णयति प्रथमेति यामे भीपुत्रा कीर्तिपदांगुष्ठनखे मुखं चएलमूर्ध्नि उच्चतुल्यं षोडशः कलचंद्र चतुर्थं विभक्तित्वं स्याः अस्या सुभ्रु विभैमीचतुर्दिका बहिः कलाकथं नाम वासं नो पेतु अपि प्राप्नोतीति यत्तमेतेत् षोडशकलचंद्र चतुर्थ्यधारणात्षोडशकलाश्च चतुर्थी णिनः श्चतुः पदिभे वर्तीतिषुक्तमित्यर्थः गीतवाद्यादिकला

प्रियामनीभूतवतो मुदं दंमया विधिः साधुदशात्वमिंदोः एतत्पदं कुव्यसरागपद्मसौभाग्यभाग्यं कुरुमन्य शास्मात् १०५ यशः पदांगुष्ठनखे मु
२० खं च विभक्तिरूपं उच्चतुर्थं या कलाश्चतु पदिदिद्ये तु वासंत स्यां कथं सुभ्रु विनाम नास्य १०६ स्रष्टाति विश्वाविधिनैव तावत् तास्याविनीतो
परियौवनेन वैदग्ध्यमध्याप्य मनोभुवेयमवापिता वाक्यपपारमेव १०७ ॥

प्रकारेण यमित्यर्थः कलेति जात्येकवचनं कुलानां चतुःषष्टिरिति वा कलाइति पाठे कलानपा चतुःषष्टिरिति १०६ वर्णयति स्रष्टेति विधिनैवेयं तावदादौ अतिविश्वातिशैलोक्यासष्टाःतिसुंदरी कृतेत्यर्थः अनंतरं यौवनेनेतस्याप्युतिविश्वसर्गस्यापि विधेर्वा उपरिनीता पेशवसौ दर्पापेद्याः अधिकं सौंदर्यं प्रापिता ना रूपेणेति सौंदर्यं भवति ततोप्यनंतरं मनोभुवा कामेन वैदग्ध्यं सर्वव्यापारचातुरी अध्याप्याशिक्षयित्वा वाक्यपपारं परतीरमेवापिता प्रापिता वर्णयितुं गुणवाचां वाक्यागोचर इत्यर्थः अथच विद्यापारं प्रापितेत्यर्थः मदनवधादित्यर्थः चतुरेयमित्यर्थः अन्यो पि पाठेनाध्यापितः सन् वाङ्मयपारं प्राप्नोति १०७ ॥